

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Obrazová složka učebnic ČJČ jako nosič jazykových
a kulturních informací**

Image component of Czech language for foreigners textbooks as
a carrier of linguistic and cultural information

..

Magisterská diplomová práce

Autor: Mgr. Eliška Brožová

Obor: Ediční a nakladatelská praxe

Vedoucí práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Olomouc 2023

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně 1. prosince 2023

.....

Mgr. Eliška Brožová

Ráda bych touto cestou poděkovala paní Mgr. Darině Hradilové, Ph.D. za ochotu při psaní diplomové práce, za cenné rady a pomoc, čehož si velice vážím. Dále bych chtěla poděkovat všem svým blízkým a studentům, kteří mi poskytovali zpětné vazby na jednotlivé učebnice.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	UČEBNICE	8
2.1	HODNOCENÍ UČEBNIC.....	9
2.2	FUNKCE UČEBNIC.....	10
2.3	UČEBNICE CIZÍCH JAZYKŮ.....	13
2.4	VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V UČEBNICÍCH	13
2.5	VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V UČEBNICÍCH CIZÍHO JAZYKA	15
2.5.1	<i>Barva jako nosič gramatické informace</i>	16
2.6	KULTURNÍ INFORMACE (REÁLIE OBECNĚ)	17
2.6.1	<i>Reálie a vizuální prostředky</i>	19
2.7	FUNKCE VIZUÁLNÍCH PROSTŘEDKŮ	20
2.7.1	<i>Funkce vizuálních prostředků v učebnicích cizího jazyka</i>	21
2.8	ČEŠTINA JAKO CIZÍ JAZYK	22
2.8.1	<i>Úroveň A1</i>	24
2.8.2	<i>Úroveň A2</i>	24
3	ANALÝZA UČEBNIC ČEŠTINY PRO CIZINCE A1 A A2	26
3.1	ČESKY KROK ZA KROKEM	27
3.1.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	27
3.1.2	<i>Fotografie</i>	28
3.1.3	<i>Reálie</i>	29
3.1.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	31
3.1.5	<i>Ilustrace</i>	32
3.1.6	<i>Shrnutí</i>	33
3.2	ČEŠTINA EXPRES 1	34
3.2.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	35
3.2.2	<i>Reálie</i>	36
3.2.3	<i>Fotografie</i>	37
3.2.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	37
3.2.5	<i>Ilustrace</i>	38
3.2.6	<i>Shrnutí</i>	39
3.3	ČESKY, PROSÍM I UČEBNICE ČEŠTINY JAKO CIZÍHO I DRUHÉHO JAZYKA	40
3.3.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	41
3.3.2	<i>Reálie</i>	42
3.3.3	<i>Fotografie</i>	42

3.3.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	43
3.3.5	<i>Ilustrace</i>	43
3.3.6	<i>Shrnutí</i>	44
3.4	CZECH IT UP!	45
3.4.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	45
3.4.2	<i>Reálie</i>	46
3.4.3	<i>Fotografie</i>	48
3.4.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	49
3.4.5	<i>Ilustrace</i>	49
3.4.6	<i>Shrnutí</i>	50
3.5	ČEŠTINA PRO CIZINCE ÚROVEŇ A1 A A2	52
3.5.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	52
3.5.2	<i>Fotografie</i>	53
3.5.3	<i>Reálie</i>	53
3.5.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	54
3.5.5	<i>Ilustrace</i>	55
3.5.6	<i>Shrnutí</i>	55
3.6	LEVOU ZADNÍ I. ČEŠTINA JAKO DRUHÝ JAZYK	57
3.6.1	<i>Vizuální stránka učebnice a barvy</i>	58
3.6.2	<i>Fotografie</i>	59
3.6.3	<i>Reálie</i>	59
3.6.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	61
3.6.5	<i>Ilustrace</i>	61
3.6.6	<i>Shrnutí</i>	62
3.7	BASIC CZECH I	64
3.7.1	<i>Vizuální stránka a barvy</i>	64
3.7.2	<i>Reálie</i>	65
3.7.3	<i>Fotografie</i>	66
3.7.4	<i>Grafické vizuální prostředky</i>	66
3.7.5	<i>Ilustrace</i>	68
3.7.6	<i>Shrnutí</i>	68
4	ZÁVĚR	70
5	ANOTACE	73
6	RESUMÉ	74
7	POUŽITÁ LITERATURA	75
8	PŘÍLOHY	78

1 ÚVOD

V posledních letech se počty cizinců, kteří se potřebují či chtějí učit česky, rapidně zvyšují. Na tuto poptávku reagují čeští pedagogové a nakladatelé vcelku rychle a vytváří stále nové učebnice a materiály pro výuku češtiny jako cizího jazyka. Ty se od sebe ve většině případů velmi liší. Situace na trhu s učebnicemi ale stále není vyhovující a učebnice a výukové materiály chybí, zejména pro vyšší úrovně.

Největší množství učebnic a materiálů se věnuje úrovni A1 a A2, tedy naprostým začátečníkům a mírně pokročilým. Diplomová práce se zaměřuje na učebnice pro tuto úroveň jazyka, především se specializuje na jejich vizuální prostředky a zejména na obrazovou složku. Učebnice, které budou v práci rozebírány jsou: *Česky krok za krokem (Czech Step By Step) 1* od Lídy Holé, *Čeština expres 1* také od Lídy Holé, *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2* od Kateřiny Vodičkové, Marie Boccou-Kestřánkové, Dagmar Štěpánkové a Jitky Veroňkové, *Levou zadní I Čeština jako druhý jazyk*, kterou připravila Meta, *Czech it UP!*, Terezy Švarcové a Jakuba Wenzela, *Basic Czech I* od Any Adamovičové a Dariny Ivanovové a *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka* od Jitky Cvejnové.

V teoretické části bude vysvětlen pojem učebnice, její funkce a struktura, velký důraz bude kladen i na vizuální prostředky v učebnicích a jejich funkce při výuce. Blíže bude vysvětlena i problematika učebnic cizích jazyků. Důležitou součástí práce budou pojmy kultura a realie, které budou specifikovány. V neposlední řadě se teoretická část bude věnovat i funkcím vizuálních prostředků v učebnicích celkově a v učebnicích cizích jazyků. Pro ucelení informací se v práci objeví i vysvětlení pojmu čeština jako cizí jazyk a rozdělení tohoto jazyka na úrovně. Přesněji bude věnován prostor pro dvě nejnižší úrovně, a to A1 a A2, na které se práce zaměřuje.

Praktická část se bude věnovat analýze vybraných učebnic, přesněji *Česky krok za krokem* od Lídy Holé, *Češtině expres I* také od Lídy Holé, *Česky, prosím I*

Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka od Jitky Cvejnové, *CZech it UP!* od Terezy Švarcové a Jakuba Wenzela, *Češtině pro cizince úroveň A1 a A2* od Kateřiny Vodičkové, Marie Boccou-Kestřánkové, Dagmar Štěpánkové a Jitky Veroňkové, *Levou zadní I Čeština jako druhý jazyk*, kterou připravila společnost Meta, a *Basic Czech* od Any Adamovičové a Dariny Ivanovové. Vlastní analýza učebnic je zaměřena na to, jak jsou prvky grafického zpracování užívány pro zprostředkování jazykových informací (schémata vykládající lingvistické jevy, obrázky vysvětlující lexikum, komunikační situace atd.); při rozvoji komunikačních dovedností (znázornění komunikační situace, podnět pro mluvenou a psanou produkci); jako součást orientačního aparátu; pro vizuální atraktivitu učebního materiálu. Jednotlivé učebnice budou v praktické části představeny. K analýze bude přidána i část věnující se rozboru předání informací o českých reáliích a způsobu jejich zobrazení a rozvoji sociokulturních kompetencí. Vizuální prostředky v jednotlivých učebnicích budou vždy reprezentovány příklady a budou rozebrány jejich funkce, které v kontextu celé učebnice či jednotlivých cvičení plní.

2 UČEBNICE

Vynález knihtisku v 15. století měl bezpochyby velký vliv na rozmach učebnic. Pro nás nejznámějším a nejvýznamnějším autorem učebnic je Jan Ámos Komenský, který byl jedním ze zakladatelů teorie a tvorby moderních školních učebnic. Jeho stěžejními díly v tomto oboru jsou *Dveře jazyků otevřené (Janua linguarum reserata, 1631)* a *Svět v obrazech (Orbis sensualium pictus, 1658)*. Právě druhá učebnice je, nejen pro účely této práce, důležitým didaktickým počinem, jelikož kombinuje verbální komponenty učení s těmi obrázkovými. Z toho vychází i dnešní podoba učebnic. Komenský ve své době vytvořil požadavky na vlastnosti textu učebnic, které jsou stále aktuální, např. na komunikativní vlastnosti učebnice.¹

V dnešní pedagogické praxi se málokdy setkáme s někým, koho by během výuky neprovázela učebnice. Ta je základní výukovou pomůckou, která pomáhá žákům získávat vědomosti, postoje a systémy hodnot a ulehčuje učitelům vytváření obsahu výuky. Kvalitní učebnice tedy dokáže formovat žáky správným směrem a špatná učebnice může ovlivnit celý národ, jako tomu bylo v Německu před druhou světovou válkou, kdy právě i učebnice přispěly k válečnému konfliktu.² Dle Sewalla je obtížné, skoro až nemožné, správně učit právě bez používání dobrých učebnic.³

Vytvořit jedinou správnou definici učebnice je téměř nemožné. Může se jednat o knihy, které byly primárně určeny a vytvářeny k vyučování a předávání vědomostí s použitím správných didaktických metod, na druhé straně můžeme za učebnici pokládat jakýkoliv text, se kterým se ve výuce dá pracovat.⁴

¹ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Šesté, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2017, str. 270. ISBN 978-80-262-1228-7.

² MIKK, Jaan, Učebnice: Budoucnost národa, in MAŇÁK, Josef a KNECHT, Petr (ed.). *Hodnocení učebnic. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: Paido, 2007, str. 12. ISBN 978-80-7315-148-5.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž.

Učitelé se opírají o učebnice při výběru učiva, výukových metod a dalších výukových prostředků a stává se organizačním faktorem výuky.⁵ Pedagogové se mohou učebnicí pouze inspirovat a vytvářet tak podle ní cíle vyučovacích hodin, anebo na ní postavit celou výuku a postupovat krok za krokem podle jejích instrukcí.

2.1 HODNOCENÍ UČEBNIC

Výzkum v oblasti učebnic je stále i v dnešní době velmi okrajový a nevěnuje se mu tolik pozornosti, jakou by si zasloužil. Vzhledem k tomu, že se učebnice snaží předávat i mravní hodnoty, je na místě jim ve výzkumu věnovat větší prostor. Jediný dohled nad učebnicemi zaštiťuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, které uděluje učebnicím tzv. schvalovací doložku, čímž samotné učebnice prochází i jakýmsi procesem hodnocení.⁶

Pokud nakladatel podá žádost k udělení schvalovací doložky pro svoji učebnici, na Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy jsou vybráni minimálně dva recenzenti učebnic – jeden je vybrán z řad odborníků z vysoké školy, další jsou poté pedagogičtí pracovníci, kteří se věnují stejnému oboru jako hodnocená učebnice. Pro udělení schvalovací doložky musí učebnice obdržet dva kladné posudky od recenzentů. Schvalovací doložka se uděluje na maximálně šest let. Je posuzována odbornost, správnost, ale i zda je v souladu s Ústavou České republiky.

Právě nedostatečný výzkum v oblasti učebnic zapříčiňuje i malé množství objektivních informací, které by mohly pomoci učitelům vybrat vhodnou pomůcku pro jejich hodiny.⁷ Pro učitele je možné hodnotit učebnice podle

⁵ MAŇÁK, Josef. Učebnice jako kurikulární projekt. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. str. 26. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

⁶ *SCHVALOVACÍ DOLOŽKY UČEBNIC*. Online. MŠMT. 2021. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic>. [cit. 2022-03-09].

⁷ SIKOROVÁ, Zuzana. *Návrh seznamu hodnotících kritérií pro učebnice základních a středních škol*. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. str. 31. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

didaktické vybavenosti. Hodnocení čtivosti a náročnosti je práce pro odborníky, kteří se věnují právě speciálnímu výzkumu. Při hodnocení didaktické vybavenosti učebnic se učitelé zaměřují zejména na funkce, které by učebnice měla plnit. Další možností hodnocení je pro učitele využívání rastrů (checklists), což jsou hodnotící kritéria, která se posuzují podle dotazníkového šetření. Rastrů je velké množství, jejich nevýhoda je v určování kritérií, která budou hodnocena. Převážně pak ve vyhodnocení těchto poznatků a některé aspekty učebnic mohou být neprávem zvýhodněny. Pro hodnocení učebnic se mohou využívat i samotní žáci, jak tomu bylo při výzkumu v roce 2006 – jeho výsledky potvrzují, že názor samotných žáků může být cenným zdrojem informací pro výběr učebnic.⁸ V rámci rastru navrženého Sikorovou se objevuje i část věnující se obrazové složce – ta se zaměřuje na otázky: Jsou ilustrace, tabulky, schémata, mapky a grafy v učebnici jasné a smysluplné? Obsahuje učebnice dostatek obrazového materiálu, který pomáhá žákům porozumět učivu (objasňuje text, ilustruje text nahrazuje výklad názornější formou apod.)? Obsahuje učebnice dostatek obrazového materiálu, který je pro žáky přitažlivý?⁹ Mezi další hodnotící kritéria patří např. přehlednost, přiměřená obtížnost a rozsah učiva, odborná správnost, motivační charakteristiky, řízení učení, shoda s kurikulárními dokumenty, cena, diferenciací učiva a úloh, hodnoty a postoje apod.

2.2 FUNKCE UČEBNIC

Obsah učebnic může mít velký vliv na formování žáků a jejich postojů. Z funkčního hlediska je tedy učebnice určitým kurikulárním projektem. Kurikulum zahrnuje širokou škálu edukačních jevů, jež se vážou k obsahu vzdělávání a aspektům vztahujícím se k jeho realizaci.¹⁰ Svým způsobem reguluje edukační procesy ve škole podle představ vzdělávací politiky země. Jsou tedy i nositelem ideologie a v těch horších případech mohou být některé z nich nástrojem propagandy, nejvíce pak například učebnice dějepisu, zeměpisu, občanské výchovy a literatury. Učebnice mohou žákům vštěpovat určité postoje

⁸ SIKOROVÁ, Zuzana. *Návrh seznamu hodnotících kritérií pro učebnice základních a středních škol*. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. str. 32. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

⁹ Tamtéž, str. 36.

¹⁰ MAŇÁK, Josef. *Učebnice jako kurikulární projekt*. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. str. 25. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

a předsudky, např. vůči etnickým skupinám, jiným rasám a různým náboženstvím.¹¹

Učebnice jsou pro většinu vyučovaných předmětů nedílnou součástí. Jejich podoba je vždy předem daná hlavními funkcemi. Podle Průchy¹² se pojmem funkce učebnice rozumí role, předpokládaný účel, který má tento didaktický prostředek plnit v reálném edukačním procesu. S ohledem na to, kdo učebnice užívá, autor rozděluje funkci učebnic následovně:

- Funkce učebnic pro žáky – učebnice je studnou poznatků, ale předává i hodnoty, normy, postoje apod.
- Funkce učebnic pro učitele – učebnice pomáhají učitelům s plánováním výuky, s hodnocením výsledků apod.¹³

Nejpodrobnější rozdělení funkcí učebnic vytvořil ruský pedagog Dmitrij Dmitrijevič Zujev, který se věnoval výzkumu učebnic. Ve své knize *Školnyj učebnik* z roku 1983 rozlišil pomocí tzv. funkčně strukturální analýzy a psychologické teorie učení těchto osm funkcí:

- Informační funkce – učebnice vymezují obsah a rozsah vzdělávání.
- Transformační funkce – v učebnicích se nacházejí didakticky transformované odborné informace pro jednodušší pochopení žáky.
- Systematizační funkce – pomocí učebnic je dle systému učivo rozděleno do jednotlivých ročníků nebo stupňů vzdělávání, je dáno i pořadí, v jakém se učivo žákům předává.
- Zpevňovací a kontrolní funkce – pomocí učebnice si žáci pod vedením učitele osvojují poznatky a dovednosti, které si posléze mohou díky různým cvičením upevňovat a osvojovat.

¹¹ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Šesté, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2017, str. 272. ISBN 978-80-262-1228-7.

¹² PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 1998, str. 19. ISBN 80-85931-49-4.

¹³ Tamtéž.

- Sebevzdělávací funkce – učebnice podporuje u žáků samostatnou práci a motivuje je v poznávání.
- Integrační funkce – poskytuje základ pro chápání a integrování informací, které žáci mohou získat z odlišných zdrojů.
- Koordinační funkce – učebnice zajišťuje koordinaci při využívání dalších didaktických prostředků.
- Rozvojově výchovná funkce – přispívá k utváření různých rysů „harmonicky rozvinuté osobnosti“ žáků (např. formování estetického vkusu).¹⁴

Tyto funkce se mohou v učebnicích objevovat v různém zastoupení. Záleží na rozličných faktorech, např. na stupni vzdělávání, vyučovacím předmětu apod.

Mezi další funkce můžeme zařadit například:

- motivování žáků k učení,
- vedení žáků k používání strategií učení,
- sebehodnocení žákova učení,
- diferencující přístup k učení.¹⁵

I učebnice, které se věnují stejnému vyučovacímu předmětu, se od sebe diametrálně odlišují. Vzhledem k velké konkurenci na trhu si tedy učitel může stanovit svá kritéria pro výběr a upřednostnit tak některé z funkcí. Nejedná se pouze o učebnice pro základní a střední školy, ale také o učebnice češtiny jako cizího jazyka. Ač je počet těchto učebnic omezenější, stále jsou mezi nimi velké funkční rozdíly a učitel či lektor musí při výběru předem vědět, kterou z funkcí preferuje.

¹⁴ ZUJEV, Dmitrij Dmitrijevič. Škol'nyj učebnik. Moskva: Pedagogika, 1983.

¹⁵ MIKK, Jaan, Učebnice: Budoucnost národa, in MAŇÁK, Josef a KNECHT, Petr (ed.). *Hodnocení učebnic. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: Paido, 2007, str. 14. ISBN 978-80-7315-148-5.

2.3 UČEBNICE CIZÍCH JAZYKŮ

Otázkou výzkumů se v sedmdesátých letech 20. století stávaly i teorie učebnic cizích jazyků. Stejně jako u obecných teorií se zkoumá především tvorba učebnic a jejich následná analýza a hodnocení.¹⁶ Purm podotýká, že učebnice cizích jazyků se ale od ostatních učebnic velice liší, převážně obsahem, funkcemi, cílovým zaměřením, doplňkovými materiály a, co je velmi důležité nejen pro výuku češtiny jako cizího jazyka, oproti ostatním učebnicím mají tyto naprosto odlišnou cílovou skupinu.¹⁷ Nejedná se pouze o žáky základní nebo střední školy, ale při tvorbě učebnic musí autoři myslet i na to, že mezi studenty mohou být (a často bývají) i dospělí.

Jelínek definuje učebnice cizích jazyků jako „model, v němž se odráží určitá koncepce cizojazyčné výuky, jako jádro výukového programu, jako zobecněný program součinnosti učitele a žáků, jako invariantní konspekt učebního kursu aj.“ Autor dále uvádí, že by učebnice měly být variabilní, ale i přes to soustavné a uspořádané.¹⁸

V současné době se výzkumu učebnic věnuje jen málo odborníků, více se zaměřují na metody výuky a evaluaci ve výuce cizích jazyků.¹⁹

2.4 VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V UČEBNICÍCH

Názornost je v učebnicích, obzvláště pokud jde o učebnici cizího jazyka, velmi důležitou součástí. Prezentuje informace pomocí nonverbálních prostředků, tedy přesněji pomocí těch vizuálních. Jak bylo již v práci řečeno, s konceptem využívání vizuálních prostředků přišel již Jan Ámos Komenský ve své *Velké didaktice* a realizoval ho v ilustrovaném slovníku *Orbis sensualium pictus*

¹⁶ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 20. ISBN 978-80-210-6149-1.

¹⁷ PURM, Radko. K teorii učebnice cizího jazyka. *Cizí jazyky*. 1997, roč. 40, č. 7/8, s. 111-113.

¹⁸ JELÍNEK, Stanislav. K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků. *Cizí jazyky*. 1994/1995(38), str. 83-87.

¹⁹ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 23. ISBN 978-80-210-6149-1.

quadrilinguis (1685).²⁰ V dnešní době je princip názornosti využíván stále častěji. Pomáhá tomu rozšíření nových médií (internetu, digitalizace) a v neposlední řadě využití vizuálních prostředků pomohla pandemie covidu-19, která rozšířila digitalizaci v rámci výuky a podpořila vznik nových audiovizuálních pomůcek – ať už jde o různá výuková videa, nové internetové stránky se zaměřením na edukaci nebo využívání on-line výukových aplikací. Vizuální prostředky jsou tedy považovány za druh didaktických prostředků.

Slovo názornost je spojováno v odborné literatuře s pojmy ilustrace, neverbální informace, vizuálie, vizuální prostředky, obrazový materiál, školní obraz, vizuální informace, nonverbální prvky a didaktický obraz.²¹ Terminologie je tedy nejednotná. Obraz je jedním z nejstarších, nejběžnějších a nejužívanějších didaktických prostředků vůbec. Může se jednat o ilustrace, které využíval už Komenský, nástěnné obrazy, které na základních školách vidíme v každé třídě nebo, v poslední době velmi oblíbené, audiovizuální prostředky. Macek definuje vizuální prostředky jako didaktický obraz, kterým jsou vizuální dvojrozměrná a audiovizuální média prostředkující názor ve výchově a vzdělávání.²² Za didaktický obraz nelze považovat cokoliv, u díla musí být vyjádřena didaktická funkce. V širším pojetí je jako didaktický obraz považováno jakékoli názorné zpodobnění učiva, např. nákres na tabuli, počítačová grafika, realistické zobrazení skutečnosti (fotografie), ale i její symbolické a schematické zobrazení.²³

Dekódování informací z didaktického obrazu je nutné v průběhu života cvičit, aby byl každý schopen vyčíst všechny informace. Obraz by měl být doprovázen výkladem či instrukcemi, které pomáhají k pochopení smyslu, což nebývá v dnešní době pravidlem a učitelé se často mylně domnívají, že žáci

²⁰ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 1998, str. 102. ISBN 80-85931-49-4.

²¹ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 30. ISBN 978-80-210-6149-1.

²² MACEK, Zdeněk. Obraz jako didaktický prostředek. *Pedagogika*. 1984, roč. 34, č. 4, str. 453-469.

²³ MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, str. 83. ISBN 80-7315-039-5.

a studenti pochopí smysl obrazového materiálu bez předchozího výkladu.²⁴ V učebnicích cizích jazyků by měly vizuální prostředky pomáhat zprostředkovat učivo, pomáhají např. přiblížit slovní zásobu (jako např. v *Česky krok za krokem*, kdy je na konci každé kapitoly slovní banka s obrázky) a reálie dané země.

2.5 VIZUÁLNÍ PROSTŘEDKY V UČEBNICÍCH CIZÍHO JAZYKA

V učebnicích cizích jazyků by se měly objevovat takové vizuální prostředky, které plní určitou předem danou funkci. Měly by být rozmanité a žákovi či studentovi by měly být blízké a nabízet mu možnost srovnání s jeho vlastní kulturou.²⁵ Důležitým faktorem je pro mnoho autorů propojenost vizuálních prostředků s verbální složkou učebnic, které by měly být propojeny s textem (a naopak).²⁶

Pešková rozděluje vizuální prostředky do několika typů:

- Reprezentující/realistické vizuální prostředky – jde o prostředky, které jsou ztvárněny realisticky, tedy pomocí reálných barev a odstínů, jsou téměř totožné s existujícím objektem. Informace zprostředkovávají dle Ballstaeda rychleji než samotný text a vyvolávají i estetické prožitky.²⁷ Používají se nejčastěji k výuce reálií. Jde např. o fotografie, které mohou podněcovat diskuzi, nebo o malby (či jiná umělecká díla), která přibližují žákům a studentům kulturu dané země.
- Analogické vizuální prostředky – jsou prostředky, které se vizuálně přibližují realitě, kterou zobrazují. Jsou tvořeny různými technikami, které jsou podobné realistickým prostředkům. Nesou analogický význam a slouží k uvedení příkladu nebo srovnání. Jde o kresby, které doprovází vizualizaci jazykových struktur nebo znázorňují proces či o skici, které pomáhají v orientaci. Jde o kresby, které se snaží přiblížit nějaký objekt a nemají vyplněné pozadí. Do tohoto typu vizuálních prostředků řadíme i komiks (Ája a Pája v *Češtině expres*).

²⁴ MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, str. 84. ISBN 80-7315-039-5.

²⁵ Tamtéž, str. 44.

²⁶ Tamtéž, str. 52.

²⁷ BALLSTAEDT, Steffen Peter. *Wissensvermittlung. Die Gestaltung von Lernmaterial*. Weinheim: Beltz, Psychologie Verl.-Union, 1997, str. 199. ISBN 3-621-27381-6.

- Logické/analytické vizuální prostředky – jde o systém znaků, které svůj význam nabyly postupem času díky tradici. Jsou zčásti abstraktní a zobrazují informace o reáliích, jde o schéma, diagram a tabulku.
- Symbolické vizuální prostředky – jsou prostředky, které jsou stylizované podle určitých tradic. Zastupují nějaký známý koncept a při pohledu na ně předem víme, co se nám snaží sdělit. Aktivizují žáka nebo studenta a jsou využívány např. v situacích, kdy potřebujeme nahradit text, jelikož se nemůžeme dorozumět. Příkladem je piktogram.
- Kartografické vizuální prostředky – jde o využití map, které se hodí při výuce reálií, popř. o plány měst, které jsou v učebnicích spojeny s lekcemi popisu cest.
- Kombinované vizuální prostředky – jde o kombinaci několika typů prostředků, např. z fotografie a kresby vznikne koláž.²⁸

Učebnice mohou preferovat některé z typů vizuálních prostředků, které se v nich poté nejčastěji vyskytují. Většinou se jich vyskytuje hned několik naráz (na jedné straně mohou být symboly, fotografie i kresby).

2.5.1 Barva jako nosič gramatické informace

Důležitou roli v učebnicích cizích jazyků hrají barvy, které symbolizují a přibližují určitý nový gramatický jev. Pro lepší orientaci se barvy používají v učebnicích češtiny pro cizince při rozlišování genderu substantiv. Lída Holá ve svých učebnicích využívá tuto metodu opravdu hojně – pro maskulina animata používá světle modrou barvu, pro maskulina inanimata potom její tmavší odstín. Feminina jsou v učebnici označena barvou červenou a neutra potom zelenou. Tento koncept využívá v celých učebnicích a pomáhá jí s praktickým vysvětlováním různých gramatických pravidel, která se mění v závislosti na genderu. Pro žáky a studenty je tedy nové slovo jednoduše zařaditelné a dobře se mu s ním pracuje. Holá barvy nevyužívá pouze při výuce substantiv, ale pomáhají i při přiblížení gramatiky adjektiv (při rozlišení tvarů pro maskulina, feminina a neutra), pronomin i numerálií u kterých je tvar pro daný gender odlišný.

²⁸ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 55. ISBN 978-80-210-6149-1.

2.6 KULTURNÍ INFORMACE (REÁLIE OBECNĚ)

Při výuce cizích jazyků je důležitá i složka interkulturní, důraz je kladen na rozvíjení nejen jazyka, ale i schopností se adaptovat a akceptovat kulturu. Student či žák si neosvojuje pouze daný jazyk, ale společně s ním se učí i reálie (kulturní prostředí) daných zemí, ve kterých se tímto jazykem běžně dorozumí. Jazyk a kultura jsou tedy společně velmi propojené pojmy, které by bez sebe nemohly existovat – jazyk jako takový je součástí kultury a obě složky jsou společně velmi spjaté. Jazyk ovlivňuje to, jak lidé vnímají a chápou svět, jak uvažují o sociálních problémech a procesech.²⁹

Pojem kultura nelze jednoznačně definovat, Průcha vymezuje dvě její pojetí:

- Širší pojetí kultury – kultura zahrnuje vše, co vytváří lidská civilizace (tedy materiální i duchovní výtvořky).
- Užší pojetí – pojem se vztahuje spíše k projevům myšlení a chování lidí (zvyky, symboly, rituály apod.).³⁰

Za kulturu se může považovat tedy naprosto vše. Výuka cizích jazyků se tedy drží spíše definice kultury v širším slova smyslu a zaštiťuje je zpravidla pojmem výuka reálií.

Reálie pomáhají k poznávání kultury a historie cizího národa, k posilování interkulturní a multikulturní senzibilizace a tolerance žáků. Hendrich charakterizuje reálie jako „poznatky týkající se zeměpisu dané oblasti, jejího historického vývoje (dějin), jejích hospodářských, politických, sociálních podmínek, její literatury, umění, vědy a techniky i dalších okruhů tvořících kulturu příslušné cizí země a jejího národa či národů. Obsahují tedy fakta (skutečnosti, reálie) charakterizující příslušnou jazykovou oblast v naší současnosti s přihlédnutím k její minulosti i jejím aktuálním vývojovým

²⁹ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 57. ISBN 978-80-210-6149-1.

³⁰ PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011, str. 34. ISBN 978-80-7387-502-2.

tendencím. Tato fakta jsou zároveň klíčem k pochopení mnohých jevů jazykových.“³¹ Jedná se o tzv. lingvorealie, což jsou poznatky, které jsou spjaté se sémantikou slov a slovních spojení.

V rámci vztahu kultury a jazyka se vyčleňuje i interkulturní komunikace, což je označení pro komunikaci v cizím jazyce. Průcha ji definuje jako proces verbálního a neverbálního sdělování probíhající v různých sociálních situacích, kdy jej můžeme vnímat, pozorovat a prožívat.³² V rámci této komunikace je důležitá nejen znalost jazyka, ale i neverbálních prostředků a znalost reálií. Součástí výuky češtiny jako cizího jazyka je tedy důležité seznámit studenty a žáky i s kulturou České republiky, aby nedocházelo k nedorozumění, nepochopení, nebo dokonce ke kulturnímu šoku na straně cizinců. Úlohou učitele češtiny pro cizince není tedy pouze předání jazykových jevů, ale měl by být jakýmsi mediátorem mezi českou kulturou a cizincem a měl by zprostředkovat žákům a studentům vše, co by mohlo narušit jejich komunikaci s rodilými mluvčími. Ať už se jedná o gramatické jevy, společenské rituály, historii České republiky nebo společenské normy.

Výuka reálií se opírá o tři základní přístupy:

- kognitivní,
- komunikační,
- interkulturní.³³

V rámci kognitivního pojetí jsou předávána fakta a poznatky o cílové zemi, které vycházejí z různých vědních oborů, např. zeměpis, dějepis apod. Realie jsou zde považovány za samostatný obor. Komunikační přístup klade důraz na komunikaci a předávání informací o běžném životě obyvatel dané země, realie jsou zde součástí výukových témat. Interkulturní přístup se zaměřuje na vnímání

³¹ HENDRICH, Josef. *Didaktika cizích jazyků: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů*. Učebnice pro vysoké školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988, str. 115.

³² PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Psyché. Praha: Grada, 2010, str. 13. ISBN 978-80-247-3069-1.

³³ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 62. ISBN 978-80-210-6149-1.

vlastní a cizí kultury (a snaží se o pochopení obou rozlišných kultur), rozvoji komunikace a interkulturní kompetence.³⁴ Zde jsou reálie také součástí výuky.

Ve výuce cizích jazyků by k předávání informací o reáliích měly být zastoupeny všechny tři přístupy, studující se tak dozví o kultuře cílové země, o obyvatelích i o rozdílech mezi vlastní kulturou a cílovou kulturou daného jazyka.

2.6.1 Reálie a vizuální prostředky

Pro přiblížení reálií dané země nenajdeme lepší způsob než využití vizuálních prostředků. Pokud učitel bude studentům pouze slovně popisovat například národní pokrmy, studenti si nebudou nikdy schopni představit, jak přesně daný pokrm vypadá. To platí i pro tradice – pokud student pochází z naprosto odlišné kultury, těžko si bude představovat např. tanec v kroji.

V těchto případech se díky použití vizuálních prostředků může učitel vyhnout i frustraci studentů, kteří by si nedokázali v daný moment představit nic. Pomocí fotografie či videa mu pedagog poskytne okamžitou podporu pro uchopení nové informace. V rámci výuky reálií se studenti a žáci mohou seznámit pomocí audiovizuálních prostředků s různými druhy umění a kinematografie dané země, k čemuž učitel využije vizuální prostředky.

Při práci s vizuálními prostředky si učitelé musejí dát pozor na to, s jakou skupinou pracují a prostředky jim přizpůsobit. Měli by klást důraz na estetiku, předchozí znalosti žáků či studentů, srovnání s jejich kulturami a recepci ze strany studujících.³⁵ V učebnicích by se tedy měly objevovat takové obrazové složky, které na tato fakta budou brát zřetel. Nejlepší volbou se jeví využití fotografií (realistické vizuální prostředky), která předá nejpravdivější obraz o reáliích.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 75. ISBN 978-80-210-6149-1.

2.7 FUNKCE VIZUÁLNÍCH PROSTŘEDKŮ

Slovenští psychologové Pavlovkin a Macková vytvořili teoretický popis funkcí vizuálních prostředků v učebnicích, které považují za nositele učebního obsahu a pokládají ho na stejnou úroveň jako verbální text. Mezi tyto funkce vizuálních prostředků patří:

- Poznávací funkce – zprostředkovávají informace o objektech, které jsou žákům z vlastní zkušenosti nedostupné nebo jsou příliš složité pro pochopení (fotografie, schémata apod.).
- Motivační funkce – pomocí tvarů a barev se zvyšuje zájem žáků o učivo.
- Estetická funkce – určité druhy vizuálních prostředků mají v žácích vzbuzovat estetické prožitky.³⁶

Funkce obrazového materiálu se mohou prolínat, jeden obraz tedy neplní pouze jednu z nich, ale může jich plnit hned několik. Rozpracovanější rozdělení funkcí přinesli Čáp a Mareš:

- Funkce dekorativní – jde o obrazový materiál, který plní pouze estetickou funkci, nesouvisí s textem a pouze vyplňuje prázdná místa.
- Funkce reprezentující – obrazový materiál souvisí přímo s textem, snaží se ho svým způsobem „převyprávět“, mohou to být různá realistická zobrazení skutečnosti, nebo i schematická, např. grafy, diagramy apod.
- Funkce organizující – jde o uspořádání existující znalosti a představy, kterou se snaží obrazový materiál podpořit. Žákům a studentům pomáhá pochopit, jak spolu určité věci souvisí, jak by měl postupovat apod. Patří sem např. obrazový návod, orientační plánec/mapa, vývojový diagram popisované činnosti aj.
- Funkce interpretující – pomáhá žákům a studentům pochopit učivo, jež je považováno za problematické, je abstraktní apod. Jedná se o důležitou

³⁶ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 1998, str. 103. ISBN 80-85931-49-4.

a velice náročnou funkci, jelikož je nutné, aby obraz utvářel správnou představu a nevyvolával klamné představy.

- Funkce transformující – má za úkol ovlivnit způsob, kterým se žák a student učí a to, jak zpracovává informace.
- Funkce afektivně-motivační – snaží se motivovat žáky k učení a povzbuzuje zájem žáka a studenta o učivo, navozuje dobrou náladu. Obrázek by měl ozvláštňit učení a pomoci žákovi či studentovi porozumět učivu.
- Funkce koncentrování pozornosti – navozuje a udržuje žákovi či studentovi pozornost. Někdy se může stát, že výběr barev, výrazná část obrazu, moc detailů odvedou žákovi pozornost od učiva.
- Funkce kognitivně-regulační – podporuje poznávací proces, obrázek vede žáka či studenta k tomu, aby se lépe orientoval v textu a aby si spojil nové učivo s tím, co už zná.

Didaktický obraz by měl žákům a studentům přiblížit probírané učivo, aktivizuje je a pomáhá stimulovat jejich vědomosti.³⁷

2.7.1 Funkce vizuálních prostředků v učebnicích cizího jazyka

Pro žáky či studenty, kteří se učí cizí jazyk, jsou vizuální prostředky důležitou součástí výuky. Pomáhají rychleji pochopit probíranou látku a lépe si fixují učivo. Pešková rozděluje využití vizuálních prostředků na tři druhy:

- Jednoznačné vizuální prostředky – lze je pojmenovat jedním slovem. Jsou dobré pro výuku začátečníků.
- Mnohoznačné vizuální prostředky – můžeme je interpretovat různými způsoby. Využívají se zejména pro rozvoj komunikačních dovedností.
- Mnohoznačné a záhadné/komické vizuální prostředky – zobrazují děj a evokují vytváření delších souvislých textů. Hodí se pro výuku pokročilých.³⁸

³⁷ ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007, str. 498. ISBN 978-80-7367-273-7.

³⁸ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 49. ISBN 978-80-210-6149-1.

Vizuální prostředky ve výuce cizího jazyka podle Peškové tedy slouží k:

- oživení výuky a k motivaci,
- sémantizaci (vizualizují význam slov),
- podpoře paměti (mnemotechnická funkce),
- podněcování k rozvoji ústního a písemného projevu (např. jsou podnětem pro diskuzi, psaní příběhu apod.),
- lepšímu chápání,
- organizaci textu,
- aktivizaci předchozích znalostí,
- objasnění zaměření učebních úloh (pomocí symbolů, např. pero, sluchátka),
- objasnění gramatiky (tabulky apod.),
- podpoře emoční dimenze učebního procesu (vyvolávají dobrou náladu),
- podpoře fantazie,
- měření výkonu (v testech),
- přenosu informací (při výuce reálií).³⁹

Funkce vizuálních prostředků se mohou prolínat (jeden obrázek může mít více funkcí) a pro různé jazykové úrovně mohou učitelé preferovat jiné.

2.8 ČEŠTINA JAKO CIZÍ JAZYK

V rámci globalizace světa a možnosti volného pohybu se do České republiky ročně přesune velké množství migrantů. Jejich počty se každým rokem zvyšují (viz tabulka), čímž se zvětšuje i potřeba výuky češtiny jako cizího jazyka. Nejpočetnější národností migrantů jsou v České republice ti z Ukrajiny. Vzhledem k posledním událostem ve světě se počet migrantů zvýšil, především pak těch s ukrajinskou národností, kteří prchají před válečným konfliktem v jejich zemi (k roku 2020 jich bylo podle ČSÚ v ČR 165 356, na konci roku 2022 jich bylo

³⁹ PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. Brno: Masarykova univerzita, 2012, str. 50. ISBN 978-80-210-6149-1.

636 282, což je obrovský nárůst, na který reagovaly i školy právě využitím češtiny jako druhého jazyka).

R01 Cizinci v ČR v letech 2004 - 2022 (stav k 31. 12.)

Foreigners in the Czech Republic in the years 2004-2022 (as at 31 December)

Pramen: Ředitelství služeb cizinecké policie

Source: Directorate of Foreign Police Service

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Cizinci bez azylantů	254 294	278 312	321 456	392 315	437 965	432 503	424 291	434 153	435 946	439 189	449 387	464 670	493 441	524 142	564 345	593 366	632 570	659 954	1 113 698	Foreigners excl. foreigners with valid asylum on the territory of the CR
Trvalý pobyt	99 467	110 598	139 185	157 512	172 191	180 359	188 952	196 408	212 455	236 557	249 856	260 040	271 957	281 489	289 459	299 453	308 379	320 534	332 772	Permanent residence
Přechodný pobyt občanů EU	27 479	44 941	57 877	78 310	92 272	82 117	77 947	91 629	98 443	105 490	113 252	120 772	129 110	136 589	145 177	152 783	149 054	122 152	120 324	Temporary residence of EU nationals
Dlouhodobý pobyt	64 911	101 022	97 287	109 797	141 168	161 185	148 856	134 177	115 126	88 953	79 863	77 850	79 227	90 251	113 793	130 100	166 570	206 708	647 181	Long-term residence
Dlouhodobé vízum	62 437	21 751	27 107	46 696	31 934	8 842	8 536	11 939	9 922	8 189	6 396	6 008	13 147	15 813	15 916	11 030	8 067	9 170	13 421	Long-term visa
Trvalý pobyt (%)	39,1	39,7	43,3	40,1	39,4	41,7	44,5	45,2	48,7	53,9	55,6	56,0	55,1	53,7	51,3	50,5	48,8	48,7	29,9	Permanent residence (%)
Přechodný pobyt občanů EU (%)	10,8	16,1	18,0	20,0	21,1	19,0	18,4	21,1	22,6	24,0	25,2	26,0	26,2	26,1	25,7	25,7	23,6	18,5	10,8	Temporary residence of EU nationals (%)
Dlouhodobý pobyt (%)	25,5	36,3	30,3	28,0	32,3	37,3	35,1	30,9	26,4	20,3	17,8	16,8	16,1	17,2	20,2	21,9	26,3	31,4	58,1	Long-term residence (%)
Dlouhodobé vízum (%)	24,6	7,8	8,4	11,9	7,3	2,0	2,0	2,7	2,3	1,9	1,4	1,3	2,7	3,0	2,8	1,9	1,3	1,4	1,2	Long-term visa (%)
Cizinci včetně azylantů	255 917	280 111	323 343	394 345	438 486	434 600	425 423	436 319	438 076	441 536	451 923	467 962	496 413	526 811	566 931	595 881	634 790	660 849	1 116 154	Foreigners incl. foreigners with valid asylum on the territory of the CR
Trvalý pobyt	99 467	110 598	139 185	157 512	172 191	180 359	188 952	196 408	212 455	236 557	249 856	260 040	271 957	281 489	289 459	299 453	308 379	320 534	332 772	Permanent residence
Azyl	1 623	1 799	1 887	2 030	1 933	2 097	2 132	2 186	2 130	2 347	2 556	2 892	2 972	2 669	2 586	2 515	2 220	2 285	2 456	Asylum status
Přechodný EU/ Dlouhodobý pobyt	92 390	145 963	155 164	188 107	233 440	243 302	228 803	225 806	213 569	194 443	193 115	198 822	208 337	226 840	258 970	282 883	316 124	328 860	767 505	Temporary EU/ Long-term residence
Dlouhodobé vízum	62 437	21 751	27 107	46 696	31 934	8 842	8 536	11 939	9 922	8 189	6 396	6 008	13 147	15 813	15 916	11 030	8 067	9 170	13 421	Long-term visa

Pozn.: Dlouhodobý pobyt zahrnuje přechodné typy pobytů občanů třetích zemí (výjma dlouhodobých víz), tedy i pobyt na dočasnou ochranu.

Note: Long-term residence includes temporary types of stays of third-country nationals (with the exception of long-term visa), e.g. residence on temporary protection.

(tab. 1, https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu)

Pro češtinu jako cizí jazyk je podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky stanoveno sedm úrovní seřazených vzestupně začínající od začátečníků: Pre-A1, A1, A2, B1, B2, C1 a C2. Ačkoliv je na trhu velké množství učebnic češtiny jako cizího nebo druhého jazyka ⁴⁰, nejčastěji se jedná o učebnice pro začátečníky, tedy pro úrovně A1 a A2, které bývají většinou společně v jedné učebnici, až na výjimky, jako např. *Čeština Expres*, která má pro každou úroveň svoji učebnici. Z toho důvodu byly pro analýzu vybrány právě učebnice, které podléhají úrovni A1 a A2.

Učebnice českého jazyka pro cizince bývají ve většině případech univerzální pro všechny studenty z odlišných zemí – vše v učebnici je psáno pouze česky. Existují ale i velmi oblíbené učebnice, které jsou určeny pro žáky se znalostí určitého jazyka – gramatika je v učebnici vysvětlována např. v angličtině, ruštině, němčině, vietnamštině apod. Mezi tyto učebnice patří např. *Česky krok za krokem*, která má verze v různých jazycích nebo *Základy komunikace v českém jazyce – Giao tiếp bằng tiếng Séc*, která je určena pro vietnamsky mluvící žáky.

⁴⁰ Druhý jazyk je na rozdíl od cizího jazyka přítomný v každodenním kontaktu se světem studentů a žáků. Nejčastěji je čeština jako druhý jazyk vyučována na základních a středních školách, kdy jsou žáci existenčně závislí na naučení se češtiny, jelikož jsou v tomto jazyce vzděláváni. Předmětem této práce je ale čeština jako cizí jazyk.

2.8.1 Úroveň A1

Nejnižší možná dosažená úroveň je podle Společného evropského referenčního rámce (česky, Olomouc 2002) pro všechny cizí jazyky Pre-A1. Studenti, kteří ovládají jazyk na této úrovni jsou schopni se „jednoduchým způsobem zapojit do interakce, umí klást otázky týkající se jich samotných, toho, kde bydlí, lidí, které znají, věcí, které mají. Na takové otázky mají umět též odpovídat. Měli by být jazykově vybaveni tak, aby dokázali iniciovat jednoduché výroky v oblastech svých nejnaléhavějších komunikačních potřeb. Předpokládá se, že budou schopni účastnit se komunikace o velmi známých tématech a reagovat na ně,“⁴¹ Co se týče gramatiky i ta je na takto nízké úrovni zastoupena. Vzhledem k náročnosti češtiny a její flexivnosti je nutné, aby se studenti učili gramatiku, jelikož rodilý mluvčí nemusí bez správně zvolené gramatiky porozumět hlavní myšlence konverzace, popř. při použití správných tvarů substantiv se může cizinec dostat do komplikací s porozuměním, jelikož je pro něj např. akuzativ od různých substantiv úplně jiné a nové slovo. V rámci úrovně A1 se ale nepožaduje naprostá a bezchybná znalost gramatických pravidel, je pouze důležité, aby se student dorozuměl v dané situaci, umí tedy požádat např. o vodu či kávu (ale nemusí perfektně ovládat akuzativ). Na úrovni A1 by student měl také znát základní sociokulturní kompetence (např. rozdíl v tykání a vykání).

2.8.2 Úroveň A2

Druhou nejnižší úrovní je A2. Od září 2021 je nutné dosáhnout této úrovně pro získání povolení k trvalému pobytu (dříve stačilo pouze dosažení úrovně A1)⁴². Cílem této jazykové úrovně je, aby se student „orientoval v základních situacích každodenního života s převažujícím podílem předem předvídatelného a jednoduchého způsobu jazykového vyjadřování.“ Studující by měl být schopný využívat češtinu v situacích, jako je zajišťování běžných potřeb a úkolů, poskytování a získávání konkrétních informací, vytváření a udržování sociálních a profesionálních kontaktů. Co se týče sociokulturní kompetence, jde o společenské zvyklosti a společenské rituály (spojené s návštěvou, s jídlem

⁴¹ REFERENČNÍ ÚROVNĚ PRO ČEŠTINU JAKO CIZÍ JAZYK. Online. MŠMT. 2013–2023. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>. [cit. 2022-03-19].

⁴² Pro získání českého občanství je potřeba ovládat češtinu na úrovni B1.

a pitím apod.). V základní gramatice už se student na úrovni A2 dobře orientuje (zná pády: sg. - nominativ, vokativ, akuzativ, lokál, genitiv, dativ, instrumentál; pl. - nominativ, akuzativ, genitiv, časy apod.) a umí je používat.

3 ANALÝZA UČEBNIC ČEŠTINY PRO CIZINCE A1 A A2

Na trhu se v poslední době objevuje velké množství učebnic češtiny pro cizince. Obzvláště pokud jde o úrovně A1 a A2, které jsou nejčastěji vyučované. Jejich kvalita i zaměření se od sebe liší a učitelé a lektoři si mohou vybrat právě takovou, která bude vyhovovat jejich stanoveným cílům, požadavkům a preferovaným funkcím.

Pro rozbor vizuálních prvků byly vybrány učebnice, které odpovídají úrovni A1, popř. spojují úrovně A1 a A2, podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, a to z toho důvodu, že jejich kvantita na trhu převládá. Všechny jsou tedy určené pro začátečníky a pro různé věkové kategorie (až na jedinou učebnici – *Levou zadní*, která byla vybrána pro své grafické zpracování). Jedno z kritérií byl také rok vydání. Analýza se zaměřuje na učebnice vydané po roce 2010. Důležitým faktorem pro výběr bylo i obsažení obrazového materiálu v jednotlivých učebnicích, bez kterých by nemohly být knihy zařazeny do výzkumu. V praktické části bude proveden rozbor jednotlivých publikací zaměřený na obrazové složky a jejich provedení a funkci v textu. Zaměříme se pouze na samotné učebnice, ne na pracovní sešity a metodické příručky, které mohou být součástí jednotlivých učebnic. U rozboru vizuálních prvků v učebnicích bude popsána jejich charakteristika a funkce, což je vždy doplněno příkladem. U každé učebnice se zaměříme na využití barev, vizuální prostředky, které jsme vymezili v kapitole 2.8, fotografie, ilustrace a v neposlední řadě i na to, jak jednotlivé učebnice pomáhají vizualizovat české reálie.

Pro analýzu bylo vybráno sedm učebnic. Mezi ty patří *Česky krok za krokem*, *Čeština Express*, *Czech it UP!*, *Levou zadní I* *Čeština jako druhý jazyk*, *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2*, *Česky prosím I* a *Basic Czech*.

3.1 ČESKY KROK ZA KROKEM

K neznámějším a nejvyužívanějším učebnicím češtiny jako cizího jazyka patří *Česky krok za krokem 1* od Lídy Holé, která bude z toho důvodu analyzovaná jako první. Je vhodná pro výuku na úrovních A1 a A2.

Obsahuje 24 lekcí a doprovází ji pracovní sešit s cvičeními, které podporují procvičení gramatiky z učebnice. V každé kapitole se autoři věnují základní slovní zásobě, gramatice a procvičení konverzací. Učebnice obsahuje množství dialogů, poslechových cvičení a cvičení na porozumění textu. Součástí kapitol jsou také krátké články o české kultuře, tradicích nebo i přiblížení běžně užívaného jazyka (seznamuje studenty s prvky hovorové a obecné češtiny). Každá lekce obsahuje také slovníček s novými slovy a frázemi, gramatická pravidla a praktické tipy pro učení se jazyka.

Co se zprostředkujícího jazyka týče, *Česky krok za krokem* obsahuje vysvětlení gramatických jevů v jazyce, který si studující zvolí. Na trhu jsou verze v angličtině, němčině, ruštině a ukrajinštině. Učebnice je na trhu již od roku 2016 a nahradila *New Czech Step by Step*, kterou po 13 letech autoři rozšířili a vylepšili.

3.1.1 Vizuální stránka učebnice a barvy

V učebnici jsou barvy použity jako výrazný a funkční prvek pro lepší orientaci studentů a zvýšení přehlednosti učebnice. Modrá barva se objevuje v celé učebnici – názvy kapitol, důležité nadpisy, označení cvičení a další zvýraznění textu jsou vždy modré. Většina textu je psána černým písmem na bílém pozadí, což usnadňuje čtení. Důležité pojmy a fráze jsou zvýrazněny tučným písmem nebo kurzívou, což má za cíl koncentrovat studentovu pozornost. Pomocí zvýraznění dokáže rozeznat, co je pro něj podstatné.

Důležité pro tuto sadu učebnic je rozlišování genderu pomocí barev, jak bylo uvedeno už v kapitole 3.8.1. Pro maskulinum animatum je to světle modrá barva, pro maskulinum inanimatum je to tmavě modrá, femininum je označeno červenou barvou a neutrum potom zelenou. Při vysvětlování gramatiky jsou u těchto slov ještě zvýrazněny koncovky, aby si studenti všimli rozdílu mezi jejich tvořením. Nejčastěji je tomu u vysvětlování pádů (např. při vysvětlení genitivu na

str. 82) a u slovní banky na konci každé kapitoly, která obsahuje substantivum napsané barvou podle daného genderu (např. na str. 16, kde jsou rozdělena povolání). Student je s tímto rozlišením seznámen již na začátku učebnice⁴³, na níž jsou tabulky odlišené různými odstíny modré.

Cvičení jsou doplněna žlutým boxem, v němž je uveden příklad, podle kterého mohou studenti řešit zadání (např. na str. 10 u prvního cvičení „Jaká česká slova znáte? Například: dobrý den, ahoj...“). Poslechová cvičení jsou nejen označena symbolem sluchátek, ale některá jsou také v barevném boxu. Většinou jde o zelenou, nebo žlutou barvu. Vzhledem k tomu, že se barva objevuje pouze u vybraných cvičení (např. na str. 12 je poslech ze cv. 7 bez zeleného označení, cv. 8 je v zeleném) plní pouze estetickou funkci kvůli rozložení strany. Bohužel se toto různorodé barevné označení může stát pro některé studenty matoucí.

3.1.2 Fotografie

Celá učebnice je doplněna několika fotografiemi, které autoři čerpají z fotobanky, wikipedie, ČTK, Archivu Chodského souboru Mrákov či z vlastních archivů. Celkový počet fotografií na 204 stranách je 946, z čehož je 485 fotografií v části věnující se úrovni A1 a 461 fotografií pro level A2. Většina fotografií slouží jako vizuální podpora jednotlivých textů, plní tedy reprezentující a interpretující funkci. V takovém případě jsou fotografie umístěny vedle těchto textů a dialogů, aby si studenti mohli vizuálně spojit text s obrazem a snadněji tak porozuměli danému kontextu a situaci, která je rozehraná v textu. Fotografie tak pomáhají demonstrovat danou konverzaci a přiblížit prostředí, ve kterém se postavy objevují. Taková fotografie se objevuje např. na str. 14, která zobrazuje seznámení se dvou studentů češtiny a doplňuje tak poslechové cvičení na dopsání chybějícího textu o představování se. Fotografie doprovází i audiostopy a plní tak reprezentující funkci, jako např. na str. 17, kde se student nejprve seznámí s novou slovní zásobou pomocí audia, potom pracuje s fotografiemi a doplňuje k nim slovíčka. Toto užití je znázorněno jako funkční využití obrazového materiálu v příloze č. 1, kde je zobrazeno i využití barevného rozdělení podle

⁴³ HOLÁ, Lída. Česky krok za krokem 1. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-129-0, str. 7.

genderu. Pomáhají také k dekodování některých slov a jejich lepšímu zapamatování. Fotografie v učebnici také slouží k ukázce české kultury a tradic. Tomu se ale bude podrobně věnovat následující podkapitola. Důležitá funkce všech těchto fotografií je také motivační. Studenti jsou díky nim motivováni k práci a zvyšuje se jejich zájem o proces učení.

Na konci každé kapitoly se objevuje již zmíněná slovní banka, která obsahuje důležitá slova pojící se k tématu dané lekce. Tato slova jsou vždy napsána v češtině (pokud se jedná o substantiva, pak je barva písma rozlišena podle genderu, pokud jde o jiný slovní druh, barva písma je černá) a ve zprostředkujícím jazyce. Vždy je reprezentuje jedna fotografie, která pomáhá k sémantizaci slova a k lepšímu zapamatování si slovní zásoby. Také oživují výuku, motivují studenty a podporují paměť a fantazii. Všechny tyto fotografie musí být jednoznačné, aby si je student dokázal správně spojit a plní funkci reprezentující.

3.1.3 Reálie

Jsou to nejčastěji fotografie, které v učebnici Česky krok za krokem reprezentují českou kulturu a tradice. Jde tedy o realistické vizuální prostředky, což je pro výuku reálií stěžejní. Tyto fotografie tak plní funkci interpretační a poznávací. Pomáhají oživit výuku a motivovat studenty k hlubšímu pochopení kultury České republiky, vizualizují význam slov, která jsou pro studenta nová, podporují emoční dimenzi učebního procesu a primárně přenáší informace o reáliích naší země.

Nejčastěji se v učebnici objevují fotografie historických památek a architektury (např. Karlův most, Karlštejn, Pražský hrad apod.) a fotografie tradičních českých jídel a pití, jako např. na str. 25, kde se objevuje vepřové maso, zelí a knedlíky, svíčková apod. K těmto fotografiím mají studenti doplnit chybějící slovo.

Reálie jsou hlavním tématem lekce 12 a 24, tedy vždy posledních lekcí jednotlivých jazykových úrovní. Na úrovni A1 se studenti dozví o jednotlivých tradičních svátcích, které jsou typické pro Českou republiku. K předání některých

tradic pomáhají primárně fotografie, které dokáží zachytit vše a spadají pod jednoznačné reprezentující a realistické vizuální prostředky. Např. na str. 97 se objevuje fotografie tradičních krojů, které mohou být pro studenty z jiných kultur těžko uchopitelné. Na dalších fotografiích je tradiční jídlo a pití, které jsou přímo pojmenovány (např. beránek, mazanec apod.) studenti mají přiřadit, při které speciální příležitosti se konzumují. Všechny fotografie plní funkci reprezentující a převážně interpretující, jelikož se jedná o velice náročnou část výuky češtiny. V lekci se objevují i ilustrace, které pomáhají pro procvičení si perfektních a imperfektních verb, kterým se lekce věnuje. Na ilustracích jsou znázorněni Eva a Petr při akcích spojených se svátky – jako je pečení cukroví, nakupování dárků apod. Jde o analogické vizuální prostředky, které plní funkci reprezentující a afektivně-motivační.

V lekci 24 se autorka zaměřuje na pokročilejší znalosti o České republice, jelikož je určena pro závěr úrovně A2. V lekci se na str. 193 objevují fotografie a vizuální českých symbolů, jako např. vlajka, státní znak, hymna, lípa, český křišťál apod. Studenti mají za úkol k jednotlivým vizuálním přiřadit správný název. Na str. 194 se objevují fotografie, popř. jedna iluminace z Jesenského kodexu, ke kterým mají studenti přiřadit událost, o kterých se dozvěděli v předchozím cvičení. Na str. 195 jsou studenti seznámeni pomocí fotografií s památkami UNESCO. Jako jedna z mála analyzovaných učebnic se Český krok za krokem zaměřuje i na moravské reálie, kdy na str. 199 tematizuje pomocí fotografií vinic, cimbálu a vinných sklípků. K těmto fotografiím má student opět přiřadit správný název, popř. slovní spojení. V části „slovní banka“ na str. 200 se potom objevují fotografie několika známých českých míst, jako hrad Karlštejn, zámek Hluboká apod. Fotografie, stejně jak bylo uvedeno v předchozím odstavci, jsou jednoznačné reprezentující a realistické vizuální prostředky, které plní funkci reprezentující a interpretující, motivují studenty a sémantizují těžko uchopitelnou slovní zásobu.

Se slavnými osobnostmi se student seznámí v lekci 23, na str. 186 se objevuje několik fotografií známých osobností, na str. 187 se objevuje text o Járu Cimrmanovi doplněný ilustracemi jeho vynálezů, na str. 191 si student může přečíst o Michalu Vieweghovi a přiřadit si k osobnosti i obličej díky fotografii,

kteřá text doplňuje. Tyto vizuální prostředky doplňují texty a nové informace, motivují studenty k další práci a pomáhají jim přiblížit českou kulturu.

Při výuce čísel se na str. 39 objevuje fotografie českých mincí a bankovek. Na str. 116 se objevuje fotografie Prahy, která ale nekořesponduje s žádným cvičením a plní tak čistě dekorativní funkci.

Tyto vizuální prvky nejen reprezentují českou kulturu a tradice, ale také pomáhají studentům lépe porozumět českému životu a zvyklostem a zároveň jsou důležitou součástí celkového vzdělávacího procesu.

3.1.4 Grafické vizuální prostředky

Již na začátku knihy se student seznámí se symboly, které ho budou při studiu doprovázet. Jedná se o „listening, writing, speaking, reading, language under the magnifying glass (a grammatical or lexical explanation),“ které se objevují již na str. 7. Poslech je znázorněn pomocí sluchátek, psaní zobrazuje pero, mluvení komiksová bublina na text, čtení otevřená kniha a jazyk pod lupou je v učebnicích zobrazen jako lupa.

V učebnici jsou graficky odděleny např. vizitky na str. 15, nebo často se objevující e-maily, které si píše postava Mariny se svými přáteli (jak je tomu např. na str. 21), které plní pouze estetickou a dekorativní funkci. Takových grafických vizuálních prostředků je v celé učebnici celkově 55. Jako doplněk pro vysvětlení gramatiky se v učebnici objevuje i 49 tabulek a 44 piktogramů, které pomáhají studentům s pochopením nové probírané látky.

Kartografické vizuální prostředky se objevují v učebnici jako doplněk textů či poslechových cvičení, což studentům pomáhá demonstrovat místa a rozvíjet fantazii. Plány měst jsou většinou ilustrované, jako např. mapa na str. 87, která doplňuje audiostopu a student s ní má při poslechu interagovat, reálná mapa Evropy se objevuje např. na str. 114 a je spojena s výukou a procvičováním počasí. Celkově se v učebnici objevují pouze tři mapy.

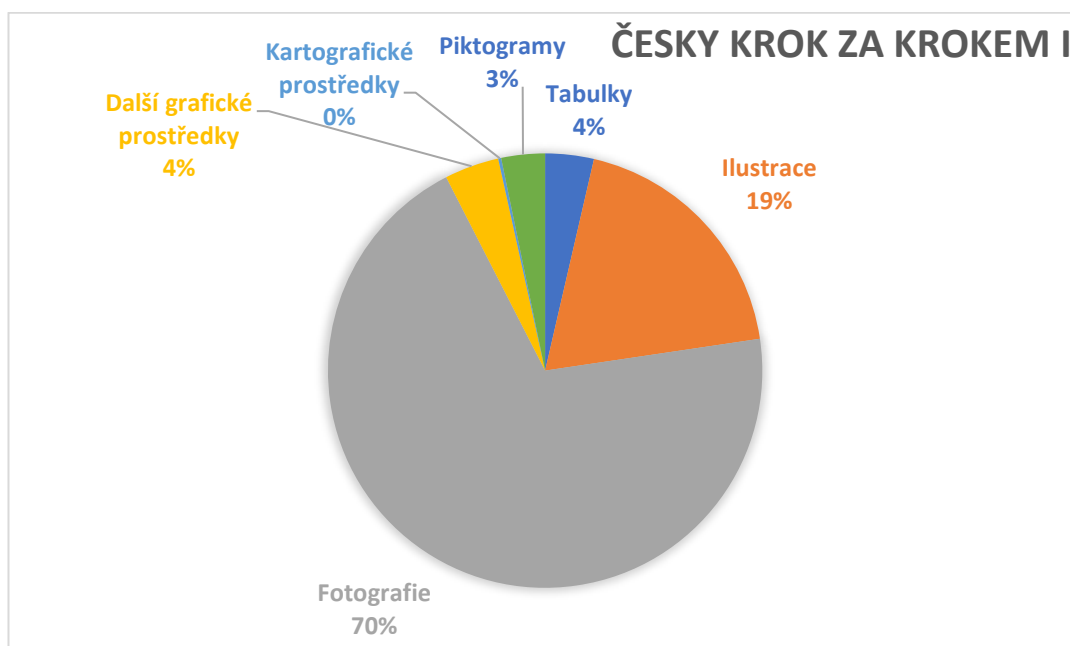
3.1.5 Ilustrace

Celá učebnice je doplněna i ilustracemi od Stanislava Setinského, které většinou doplňují texty, nebo jsou na nich založena jednotlivá cvičení. Ilustrací je v celé učebnici celkem 258, v první části je to 188, ve druhé potom pouze 70. Učebnice tedy využívá pro předání informací pomocí vizuálních prostředků primárně fotografie. Hned na začátku učebnice, na str. 9, jsou pomocí ilustrací přiblíženy základní důležité fráze, které jsou doplněny pod jednotlivými obrázky. Jako součást poslechového cvičení je ilustrace např. na str. 20, kde se objevuje postava turisty a postava muže, kteří spolu mluví o cestě. Tyto ilustrace nesou funkci reprezentující. U těchto obrázků je ilustrovaná mapa, se kterou musí studenti interagovat a ukazovat na ní, kde se zrovna nachází. Jedná se tedy o kartografický vizuální prostředek, který je zobrazen pomocí analogického vizuálního prostředku. Na další straně, tedy na str. 21, je ilustrace ulice a domu Mariny, kdy mají studenti za úkol popsat předložený obrázek. Ilustrace tak podněcují práci studentů a motivují je k práci.

Ilustrace zároveň pomáhají s procvičením nové gramatiky, jako např. na str. 37, kde má student za úkol porovnat antonyma. Ta jsou znázorněna právě pomocí ilustrací lidí či předmětů. Plní jak motivační, reprezentující a kognitivně-regulační funkci.

V učebnici někdy doplňují ilustrace některé fotografie, jako např. na str. 65, kdy ilustrace zobrazuje to, na co Eva nebo Petr myslí. To se student dozvídá i z textu a fotografie s ilustrací mu pomáhá text pochopit a doplňují ho. Plní tak funkci reprezentativní a motivační a jde o kombinovaný vizuální prostředek.

3.1.6 Shrnutí

graf č. 1: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici *Česky krok za krokem I*.

Jak znázorňuje graf, v učebnici *Česky krok za krokem* je dominantním vizuálním prvkem fotografie. Na druhém místě jsou poté ilustrace, po kterých následují další grafické vizuální prostředky, tedy primárně grafické znázornění e-mailů a vizitek. V učebnici je podobný počet tabulek, které pomáhají vysvětlit gramatiku.

V učebnici *Česky krok za krokem* jsou dekorativní vizuální prvky použity spíše ojediněle. Většina vizuálií v učebnici nese informační funkci a slouží k ilustraci a vysvětlení jazykových konceptů. Nicméně, v některých kapitolách lze najít estetické prvky, které jsou použity k oživení stránky a udělení estetického a atraktivního vizuálu celé učebnice. Například se na několika místech objevují dekorativní rámečky kolem textu nebo nápisů, některé kapitoly jsou ozdobeny malými ilustracemi, které nemají konkrétní informační funkci. Jsou použity i barevné prvky pro oddělení jednotlivých částí textu a barevná pozadí, která slouží k odloučení cvičení a zlepšení celkové vizuální prezentace učebnice. Tyto prvky však nejsou hlavním zaměřením učebnice a jejich úloha je spíše estetická.

Vizuální prvky jsou tedy především informační a slouží k lepšímu porozumění výkladu textu. Fotografie, ilustrace, mapy a plány měst mají především interpretující a reprezentující funkci, která pomáhá vysvětlit a ilustrovat význam slov a konceptů v textu. I když jsou tyto prvky navrženy tak,

aby byly esteticky příjemné a atraktivní, primárním cílem je především podpořit vzdělávací proces a zlepšit porozumění českému jazyku. V celé učebnici se objevuje velké množství vizuálních prvků, které dostatečně motivují studenty k dalšímu učení se a prohlubují zájem nejen o samotný jazyk, ale také o českou kulturu.

3.2 ČEŠTINA EXPRES 1

Jedná se o první a druhou část čtyřdílného kurzu „češtiny pro přežití“. Obsahuje vysvětlení základních gramatických jevů, které končí u préterita. Je tedy určena začátečníkům, kteří chtějí během velmi krátké doby dosáhnout jazykové úrovně A1. Je vhodná pro základní seznámení se s jazykem, krátkodobé kurzy a studenty češtiny jako druhého jazyka žijící v ČR. Učebnice vznikla za spolupráce Lídy Holé a Pavly Bořilové.

Učebnice nevyužívá žádný zprostředkující jazyk. Obsahuje sedm lekcí, které jsou obdobné jako v *Česky krok za krokem*. K učebnici je vytvořen i pracovní sešit, který je součástí učebnice – zaujímá místo ve druhé části vazby. Součástí učebnice jsou i audionahrávky, které pomáhají nacvičit porozumění autentického českého jazyka a správnou výslovnost. Pro další procvičení gramatiky existují internetové stránky obsahující online cvičení www.czechstepbystep.cz/studenti/elearning.html.

Učebnice *Česky krok za krokem* a *Čeština expres* pocházejí od stejné autorky. Jednotlivé lekce se tedy často překrývají svým obsahem. Na oficiálních stránkách učebnic autorka uvádí rozdíly mezi těmito učebnicemi následovně: „Učebnice z řady *Čeština expres* pokrývají v krátkých lekcích základní komunikační témata. Jak napovídá název, jsou určeny pro rychlý progres studentů, kteří se chtějí za krátkou dobu domluvit v základních komunikačních situacích. Je tedy vhodná pro kratší, intenzivní kurzy a poskytuje možnost výuky bez zprostředkovacího jazyka. Oproti tomu řada *Česky krok za krokem* postupuje pomaleji, nabízí větší množství slovní zásoby, textů, cvičení a používá tradičnější, více gramaticky orientovanou metodu výuky.“⁴⁴ Rozdílem je tedy primárně délka jednotlivých

⁴⁴ *Čeština expres 1*. Online. Czech Step By Step. 2022. Dostupné z: <https://www.czechstepbystep.cz/detail-ucebnice/ce1>. [cit. 2023-06-20].

lekci a náplň jednotlivých procvičování. Vizualní prostředky se v obou učebnicích liší.

O tvorbu ilustrací se postarala Olga Fischerová, fotografie ze stran 15, 24 a 48 pochází od Ondřeje Fučíka, ostatní fotografie jsou přežaty z veřejných fotobank, wikipedie a z archivu autorek a nakladatelství.

3.2.1 Vizualní stránka učebnice a barvy

Součástí celé učebnice je oranžová barva, která je využívána pro zvýraznění důležitých částí. Už samotný obsah je uveden oranžovou. Pod nadpisem se objevují fotografie, které plní jen dekorativní funkci a slouží tedy k větší estetčnosti. Mezi fotografiemi se objevuje i hnědý obdélník. Každá druhá kapitola je zvýrazněna světlejší oranžovou barvou. Podobně vypadá i každá první strana jednotlivých kapitol. Například první lekce má nahoře oranžové pozadí, na kterém je bílý nápis Lekce 1, pod nímž jsou bílé odrážky a za nimi body objevující se v dané lekci. Ty jsou napsané hnědou barvou. Pod tímto oranžovým boxem se objevují na pravé straně tři fotografie, na kterých jsou zobrazeni lidé při seznamování. Každá strana v učebnici obsahuje světle oranžové záhlaví s označením lekce.

Na některých stranách se objevuje komiksová bublina s černým písmem, která nese vždy důležité informace, např. na str. 7 je v této bublině zapsána gramatická informace o tom, že po prepozici z následuje vždy genitiv. Oranžové boxy jsou občas použity pro poslechové cvičení, jako např. na str. 25. Takové oranžové pozadí se objevuje v celé učebnici i u ostatních cvičení, jako např. na str. 22 pod fotografiemi, nebo na konci každé lekce pro oddělení cvičení na procvičení výslovnosti, jako např. na str. 12. Na takových stranách jsou kromě oranžových pozadí i šedá. Tato pozadí plní estetickou funkci a pomáhají při rozložení jednotlivých stránek.

Učebnice využívá barevné rozlišení genderu. Maskulinum animatum i inanimatum je zvýrazněno světle modrou barvou, femininum červenou a neutrum zelenou. Tyto barvy využívá vždy při vysvětlování gramatických jevů,

jako např. hned na str. 8, a zároveň i jako nápovědu v některých cvičeních, jako např. na str. 30, kde pomáhá při rozlišení genderu v párech.

3.2.2 Reálie

Již v první lekci se student pomocí fotografií seznámí s několika lidmi a věcmi, které jsou pro Českou republiku typické. Jde o fotografie Pražského hradu, Václava Havla, bot značky Baťa, značky Škoda, Petra Čecha, piva, Martiny Navrátilové a českého křišťálu. Autorky předpokládají, že studenti budou uvedené věci a lidi znát a dokážou je pojmenovat. Tyto fotografie tak předávají studentům informace o mezinárodně známých českých lidech/věcech. Plní tak funkci poznávací, reprezentující, snaží se aktivizovat studentovy předchozí znalosti a přenáší informace. Ve třetí lekci doplňuje cvičení na doplnění čísel fotografie českých bankovek. V páté lekci fotografie pomáhají studentům s pochopením názvů měsíců, což mohou učitelé a lektori využít pro vysvětlení etymologie jednotlivých slov, která si studenti mohou spojit právě s těmito fotografiemi – některá slova mohou být pro studenty na této jazykové úrovni neznámá. Šestá lekce se poté celá věnuje reáliím – objevují se v ní slavní Češi a slavné Češky, přesněji Božena Němcová, Tomáš Garrigue Masaryk a Emil Zátoupek, u nichž je text o jejich životě doplněn fotografií. Všechny tyto fotografie musí být jednoznačné a spadají pod realistické vizuální prostředky. Zbytek reálií v této lekci je studentům předáván pomocí textu, a ne vizuálních prostředků – autorky zmiňují např. Milana Kunderu, Jana Husa, Karlštejn apod. Na str. 39 jsou v textu grafického zpracování kulturního programu zmíněna reálná místa, jako např. Národní divadlo, Reduta, divadlo Na zábradlí, stejně jako reálná jména české historie, jako např. Václav Havel a jeho hra, Antonín Dvořák a jeho symfonie apod.

Na úplném konci učebnice se nachází mapa celé České republiky společně s vlajkou a velkým státním znakem. Ty mohou učitelé využít podle vlastního uvážení a neváže se k nim žádné cvičení.

3.2.3 Fotografie

Celkový počet fotografií obsažených v učebnici je 205. Nejvyšší počet, přesně 38, se objevuje v páté lekci, která se věnuje času a modálním verbům, nejmenší, s celkovým počtem 12, je v šesté lekci, která je zaměřena na slavné Čechy a Češky a préteritum. Jak již bylo řečeno, fotografie se objevují vždy na začátku každé lekce, kde by měli přiblížit její obsah – oživují tak výuku, motivují studenty a podporují fantazii. V páté lekci jsou na této úvodní straně fotografie hodinek, hodin na nádraží a telefonující ženy, která si zapisuje poznámky z hovoru pravděpodobně do diáře – tyto fotografie demonstrují hlavní téma lekce, kterým je čas.

V jednotlivých lekcích se fotografie objevují vždy jako doplněk textu či cvičení, nikdy nenesou pouze estetickou a dekorativní funkci. Doplnují poslechová cvičení, aby si studenti mohli představit situaci, jako např. na str. 40, nebo se snaží přiblížit a sémantizovat slovní zásobu, jako např. na str. 41, kde pomáhají s novými verby. Musí být tedy vždy jednoznačné, aby si je student dokázal správně spojit a plní tak funkci reprezentující. Fotografie můžou být i součástí poslechového cvičení, kdy studenti mají za úkol označit fotografii s činností, která se objeví v audionahrávce – plní reprezentující, studenti si tak spojí slovíčko přímo s činností na fotografii a lépe si ho zapamatují. Slouží i jako motivace pro zlepšení a podněcování rozvoje mluveného či psaného projevu. Často se objevují ve formě cvičení na popis, jako např. na str. 34. Fotografie se objevují i v sekci Jazyk pod lupou, např. na str. 10 doplňuje teorii o vokativu fotografie, která evokuje oslovení či volání a pomáhá tak s pochopením specifického gramatického jevu. V dalších lekcích se pak objevují různé druhy fotografií, ať už se jedná o fotografie jídla, osob, či památek. Vždy plní několik zmíněných funkcí a jedná se vždy o jednoznačné vizuální prostředky.

3.2.4 Grafické vizuální prostředky

Již na str. 4 se objevují symbolické vizuální prostředky, díky kterým se studenti seznámí se základními užitečnými frázemi, které budou využívat při komunikaci ve škole. Každá fráze je doplněna jednoduchým obrázkem, který by měl studentům dané slovní spojení přiblížit. Tyto vizuální prostředky pomáhají

pochopit novou látku a plní kognitivně-regulační, poznávací a motivační funkci. Pod těmito základy se objevují i základní pokyny v imperativu, které by student měl před začátkem studia znát, autorka se je snaží studentům přiblížit pomocí piktoqramů, které přispívají k lepšímu chápání a podporuje poznávací proces. Jde o symbol knihy pro „Čtěte!/Přečtěte“, tužky pro „Pište!/Napište“, ucha pro „Poslouchejte“, pusu s prázdnou komiksovou bublinou pro „Řekněte“, začátek abecedy ve formě *abc_e* pro „Doplňte!“, pusu s komiksovou bublinou obsahující „2x“ pro „Opakujte!“, začátek abecedy v kroužku pro „Označte!“, hlavu člověka se začátkem abecedy uprostřed čela pro „Pamatujte si!“, a zdvihnutý ukazováček pro „Pozor!“. Vedle těchto pokynů se objevují dva symboly, které se objevují u každého cvičení, aby studenti věděli, co je čeká. Jde o *J* v kroužku, které znázorňuje „Jazyk pod lupou“, pod což spadá vysvětlení gramatických jevů, a černé kolečko s bílým symbolem ucha pro „Poslech CD“. V učebnici se objevují i emotikony, např. na str. 10, kde pomáhají s vyjádřením odpovědi na otázku „Jak se máte?“ – usměvavý je pro odpověď „Dobře.“, neutrální pro „Ujde to.“, smutný reprezentuje „Špatně.“.

Součástí učebnice jsou i kartografické vizuální prostředky, které jsou vždy ilustrované a pomáhají studentům v procvičení si gramatiky pro rozlišení „Kam?“ a „Kde?“. Takové mapy se objevují převážně ve druhé lekci, která se tomuto tématu věnuje, např. na str. 16, kde se nachází vymyšlená ilustrovaná mapa města, ve kterém jsou budovy, které student již zná. Na str. 57 se nachází mapa Evropy, která je spojena s výukou počasí. Mapa celé České republiky se nachází na konci učebnice, jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole. Všechny tyto mapy plní funkci motivační a reprezentující, a mohou být například podnětem pro diskuzi.

V celé učebnici se objevuje i řada logických a analytických vizuálních prostředků, které jsou zastoupeny pomocí nejrůznějších tabulek a schémat.

3.2.5 Ilustrace

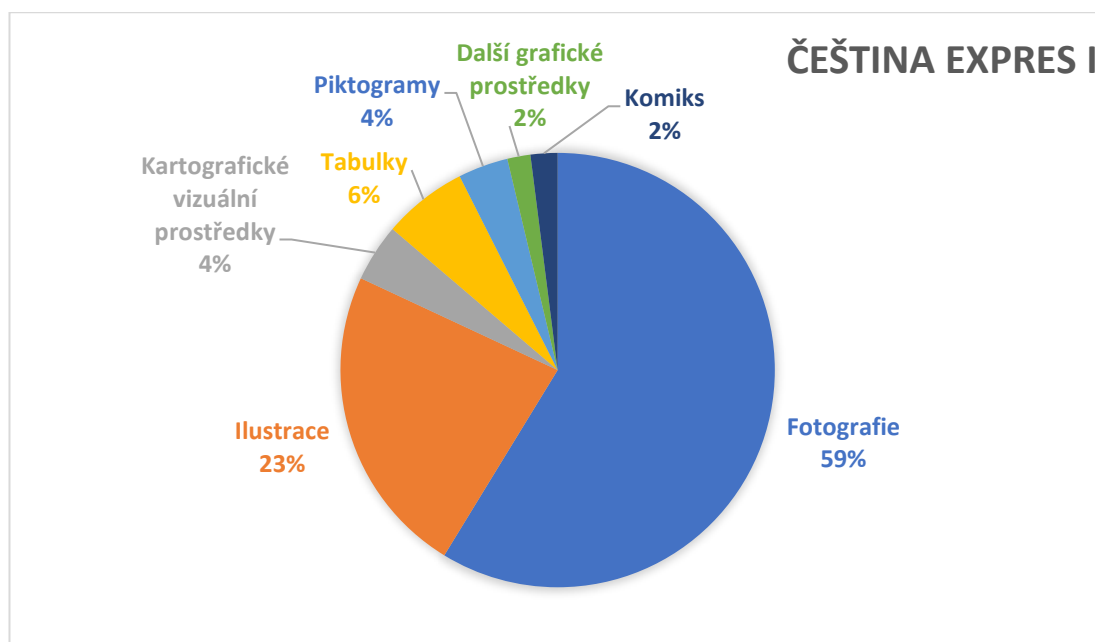
Součástí učebnice je komiks Ája s Pája řadící se do analogických vizuálních prostředků. Ten oživuje výuku, rozvíjí fantazii a podporuje emoční dimenzi učebního procesu. Objevuje se v každé lekci, aby pomohl studentům s uchopením

probírané gramatiky a lépe jim ji přiblížil. Pro pedagogy je komiks jednoznačně pomocníkem při lekcích a využívají je pro různé didaktické účely. Komiks je z našeho hlediska skvělým doplněním učebnice. Estetické hodnocení komiksu je velmi subjektivní, ale z našeho pohledu by si zasloužil preciznější zpracování. Okna často působí komicky i pro jednotlivé studenty a někteří učitelé je z toho důvodu raději nepoužívají.

Ilustrace je přítomna na skoro každé straně této učebnice, celkový počet ilustrací je 81. Např. na str. 6 se objevují ilustrace pro přiblížení českých pozdravů (dobré ráno, dobrý den, dobrý večer a dobrou noc). A i již zmíněné mapy jsou ve většině případů znázorněny pomocí těchto analogických vizuálních prostředků.

3.2.6 Shrnutí

Čeština expres 1 je prvním dílem určeného začátečníkům s cílem dosáhnout jazykové úrovně A1. Učebnice je navržena tak, že není zapotřebí zprostředkovávajícího jazyka a obsahuje sedm lekcí, které pokrývají základní komunikační dovednosti. Tato učebnice sdílí autory s učebnicí *Česky krok za krokem*, ale liší se především délkou lekcí, obsahem a vizuálními prostředky.

graf č. 2: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici *Čeština expres I*.

Vizuální aspekty učebnice zahrnují použití oranžové barvy k zvýraznění důležitých částí a barevného kódování podle genderu (modrá pro maskulinum, červená pro femininum, zelená pro neutrum). Učebnice se věnuje výuce reálií, k čemuž využívá primárně fotografie a sekundárně texty ilustrující českou kulturu a historii. K dispozici je také 205 fotografií, které doplňují texty v různých lekcích, což je nejpoužívanější vizuální prostředek, jak je vidět i na grafu výše. Ilustrace jsou druhé nejpoužívanější, zabírají přesně 23 % z celkového počtu vizuálních prostředků. Vysvětlení gramatiky a různá cvičení obsahují i tabulky. Grafické vizuální prvky zahrnují piktogramy a mapy, které usnadňují porozumění a procvičení gramatických jevů. Učebnice obsahuje také komiks „Ája s Pája“ jako učební nástroj k lepšímu porozumění gramatiky. Využité vizuální prostředky jsou jednoznačné a plní převážně motivační funkci, přispívají k lepšímu porozumění nových gramatických jevů a pomáhají studentům sémantizovat novou slovní zásobu. Vizualie v této učebnici jsou pestré a obsahují vše potřebné pro kvalitnější výuku češtiny jako cizího jazyka.

3.3 ČESKY, PROSÍM | UČEBNICE ČEŠTINY JAKO CIZÍHO | DRUHÉHO JAZYKA

Učebnice od Jitky Cvejnové byla připravována ve spolupráci s Univerzitou Karlovou a poté vydána v nakladatelství Karolinum. Je určena pro dlouhodobou výuku češtiny a po jejím dokončení by měl být student schopen úspěšně zvládnout evropskou certifikovanou zkoušku CCE-A1 z češtiny a test z reálií pro udělování trvalého pobytu. Učebnice by měla studentům přiblížit českou kulturu a seznámit je s reáliemi. Jako cílová skupina jsou uváděni dospívající mládež a dospělí lidé. Obsahuje deset lekcí, které jsou rozděleny do čtyř oddílů (A, B, C, D). První tři oddíly jsou zaměřeny na komunikační obsah na jedno zastřešující téma (objevující se na začátku každé kapitoly) – student se nejprve seznámí s prezentací jazykových prostředků, poté si procvičí probíranou gramatiku, a nakonec si zkusí mluvenou či psanou produkci. Každý oddíl rozvíjí všechny čtyři řečové dovednosti – čtení, poslech, psaní a mluvení, student se v nich seznámí s lexikálními a gramatickými prostředky, popř. i s některými speciálními jazykovými jevy. Poslední oddíl (D) obsahuje informace o reáliích a může rozvíjet

komunikační obsahy z oddílů A, B, C. Na konci každé lekce se objevuje kontrolní test, který shrnuje učivo dané kapitoly.⁴⁵

Učebnice je první z pětidílné série a věnuje se úrovni A1. Pro výuku nevyužívá žádný zprostředkující jazyk, opírá se tedy pouze o češtinu a o obrazové prostředky, které pomáhají k pochopení zadání. Učebnice je vhodná i pro studenty, kteří nemají zkušenost s latinkou. Na jejím úplném začátku zaujímá místo česká abeceda (tiskací i psací forma) společně i s výslovností a užitím na příkladu slova. Doplnujícím prvkem je i pracovní sešit, který je určen k procvičení dané gramatiky. Ten ale není součástí analýzy.

Pro analýzu je vybráno druhé upravené vydání z roku 2019.

3.3.1 Vizualní stránka učebnice a barvy

Záhlaví v celé učebnici drží stejné schéma – horní část má šedé pozadí, na kterém je uprostřed tmavě modrý box s bílým názvem kapitoly. Vedle je v tmavě šedém boxu označení oddílu (A, B, C, D) a v dalším boxu je uvedeno číslo lekce. V rohu je poté číslo strany.

Černé písmo na bílém pozadí je doplněno červeným, které zvýrazňuje důležité jevy, jako např. vypsané konsonanty na str. 22. Modré písmo poté označuje cvičení na doplňování, které je vidět např. na str. 20. Speciální barevnou částí v učebnici je vysvětlování gramatiky – ta je vždy v barevném boxu (kombinující červenou, oranžovou a žlutou barvu), jako je vysvětlení konjugace verba být na str. 21. Často se v učebnici objevují zelené boxy, které obsahují informace, které si má student zapamatovat, např. přiblížení pohlaví na str. 26. Obě zmíněné verze boxů jsou zasazeny do jinak vcelku minimalistického provedení jednotlivých stran a díky tomu studenta na první pohled zaujmou a nutí ho udržet pozornost. Toto barevné rozvržení motivuje k učení a student díky němu ví, na co se bude box na dané straně zaměřovat.

⁴⁵ CVEJNOVÁ, Jitka. *Česky, prosím I*. Druhé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019, str. 11. ISBN 978-80-246-4359-5.

V textech je poté použita červená barva na zvýraznění důležitých gramatických a lexikálních jevů, které jsou součástí nového učiva, jako např. na str. 55 v dialogu o hodinách. Barevné rozdělení slov podle genderu se zde neobjevuje.

3.3.2 Reálie

Jak již bylo zmíněno, po dokončení učebnice by měli být studenti schopni složit test z reálií pro udělení trvalého pobytu. Učebnice by tedy měla předat nejdůležitější prvky českých reálií. Na to se v každé kapitole zaměřuje oddíl D. Již v první lekci se objevují ilustrované portréty důležitých českých mužů z české historie, jako např. Jan Ámos Komenský, Tomáš Garrigue Masaryk apod., se kterými má student přiřadit jejich povolání, což koresponduje s gramatikou první lekce. Tyto ilustrace plní funkci reprezentativní a pomáhá studentům aktivizovat předchozí znalosti. Ne vždy se ale v tomto oddílu objevují vizuálie (jako je tomu např. v sedmé lekci). Reálie se ale objevují i v ostatních oddílech, např. v oddílu A ve druhé lekci se na str. 44 a 45 objevují ilustrace českých měst – Liberce a Prahy, na stejné straně je poté i obrys České republiky, v šesté lekci v oddílu B se na str. 129 objevují ilustrace tradičního českého jídla. V oddílu C jsou obsaženy ilustrace reálií např. v deváté lekci na str. 204, kde je popsán výlet na Karlštejn, který je zde zobrazen i na dvou větších ilustrovaných obrázcích. Tyto ilustrace plní funkci reprezentativní a afektivně-motivační, sémantizují význam slov a přenášejí důležité informace.

Pro přiblížení reálií jsou využity i kartografické vizuální prostředky. Jedná se o mapy České republiky, např. na str. 44, nebo třeba na str. 211, kde jsou zobrazeny místo měst, jak tomu je např. na předchozí mapě, řeky, vodní nádrže, hory a pohoří. Tyto vizuální prostředky aktivizují studenta a podněcují ho k lepšímu pochopení kontextu. Plní funkci reprezentativní a afektivně-motivační.

3.3.3 Fotografie

V celé učebnici se neobjevuje ani jedna využitá fotografie. Vše je znázorněno pomocí vcelku realistických ilustrací Jiřího Franty, např. na str. 167 je znázorněna ilustrace rodinného domu, která je velmi podobná fotografii.

3.3.4 Grafické vizuální prostředky

Součástí textů jsou i symbolické vizuální prostředky. Poslechová cvičení jsou vždy označena symbolem megafonu, který je pro audio typický. Ten je označen číslem audiostopy, ke které se pojí. Plní tak funkci organizující. V deváté lekci se objevuje symbol pro kompas, který pomáhá studentům s lepším pochopením světových stran. Využívá tak internacionální symbol pro kompas a pomáhá studentům pochopit novou gramatiku, plní tak funkci kognitivně-regulační.

Kartografické vizuální prostředky jsou součástí páté lekce na str. 116. Jde o jednoduchou barevnou mapu se siluetami České republiky a jejích sousedních států. Pod touto ilustrací je mapa Ruska, Běloruska a Ukrajiny. V osmé lekci na str. 188 se objevuje ilustrované, pravděpodobně fiktivní, náměstí, ke kterému se pojí několik otázek. Aktivizují tak studenta a podněcují jej k rozvoji ústního či písemného projevu. V neposlední řadě se kartografické vizuální prostředky objevují i v deváté lekci, kde je zobrazena již zmíněná mapa České republiky.

V učebnici studentům pomáhají v orientaci i analogické vizuální prostředky, které jsou popsány v podkapitole 3.2.1, přesněji jde tedy o tabulky, které plní organizující funkci a funkci koncentrování pozornosti.

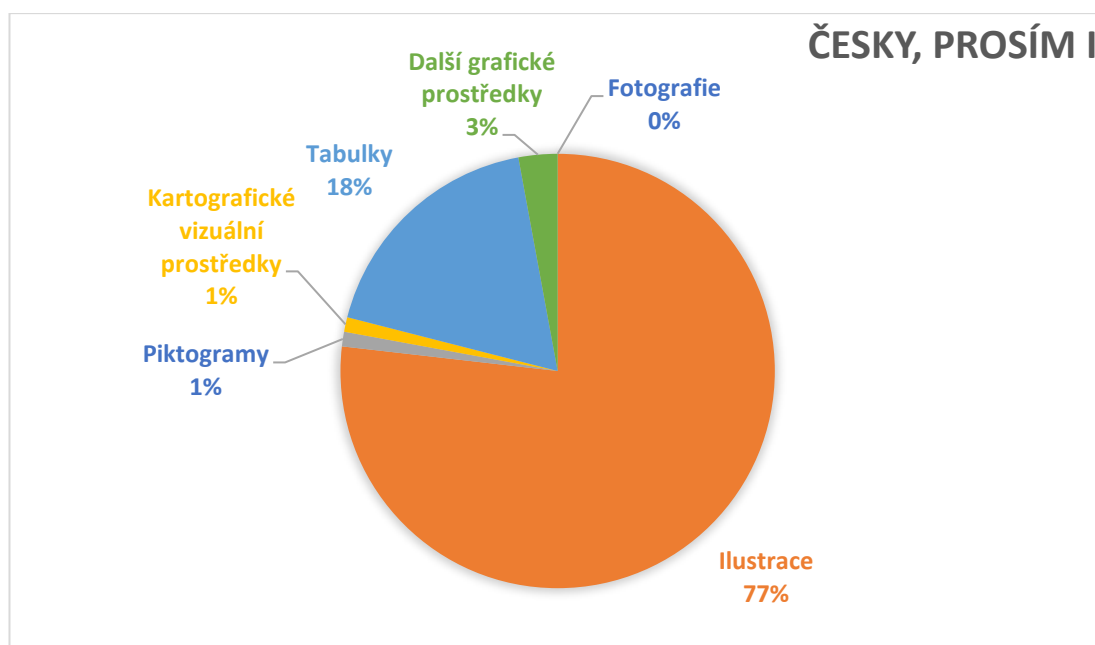
3.3.5 Ilustrace

Texty jsou doplněny ilustracemi Jiřího Franty. Na 239 stranách se objevuje 212 ilustrovaných obrázků, které doplňují text. Nejvyšší počet ilustrací se objevuje v první lekci a nejnižší potom v sedmé lekci. Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, v publikaci se neobjevuje jediná fotografie a ilustrace jsou tak jediné reprezentující vizuální prostředky. Nejčastěji se pojí s poslechovým cvičením, jako např. na str. 41 a plní tak funkci reprezentující a afektivně-motivační. Obrázky mohou být i součástí cvičení, jako např. na str. 24 a 26, kde mají studenti za úkol spojit text s obrázkem. V tomto případě plní ilustrace funkci interpretující a sémantizuje význam slov. V sedmé lekci na str. 149 se objevuje ilustrace skupiny lidí na oslavě, podle ní musí studenti odpovídat na uvedené otázky, které se zabývají vzhledem a popisem jednotlivých zúčastněných osob, tato ilustrace plní funkce interpretující, kognitivně-regulační a podněcuje studenty k rozvoji

ústního a mluveného projevu. V osmé lekci na str. 167 je ilustrace domu detailně popsána ve vedlejším textu, jde tedy o funkci reprezentující a motivační.

3.3.6 Shrnutí

Česky prosím I. Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka od Jitky Cvejnové byla vytvořena ve spolupráci s Univerzitou Karlovou. Je zaměřena na dlouhodobou výuku češtiny a připravuje studenty na evropskou certifikovanou zkoušku CCE-A1 a test z reálií pro udělování trvalého pobytu. Primární cílovou skupinou jsou dospívající mládež a dospělí. Obsahuje deset lekcí rozdělených do čtyř oddílů (A, B, C, D), které se zaměřují na komunikační dovednosti a reálie.

graf č. 3: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici *Česky, prosím I*.

V učebnici převažují ilustrace, které tvoří až 77 % ze všech vizuálních prostředků. Fotografie se zde neobjevují vůbec. Na druhém místě jsou tabulky, které pomáhají s porozuměním gramatiky. Mezi další grafické prostředky spadá grafické zobrazení jídelních lístků, vizitek a dopisů. V učebnici se ojediněle objevují i kartografické vizuální prostředky a piktogramy.

Vizuální stránka učebnice hraje klíčovou roli v motivaci studentů. Barevné schéma a grafické prvky v učebnici, jako červené zvýrazňování důležitých jevů, podporují vizuální vnímání a usnadňují orientaci v textu. Oddíl D se věnuje

reáliím a připravuje studenty na test z reálií. Ilustrace v učebnici zahrnují portréty historických postav, mapy České republiky, a ilustrace tradičního jídla. Kartografické vizuální prostředky, jako mapy a obrázky měst, přispívají k lepšímu porozumění reáliím. Fotografie v učebnici chybí, a ilustrace od Jiřího Franty nahrazují potřebu vizuální reprezentace. Ilustrace jsou využívány ve spojení s poslechovými cvičeními a texty a plní také interpretující, sémantické a motivační funkce. Analýza ukazuje, že učebnice kombinuje různé vizuální prostředky s efektivním využitím barev a symbolů k podpoře výuky češtiny jako cizího jazyka na úrovni A1.

3.4 CZECH IT UP!

Tyto učebnice zaštiťuje Univerzita Palackého a na jejich tvorbě pracuje kolektiv učitelů a doktorandů z filozofické fakulty. V učebnicích jsou reflektována aktuální témata, která rezonují v české společnosti a snaží se s nimi pracovat na dané úrovni v deseti lekcích. Součástí učebnice jsou autorské fotografie, ilustrace a audionahrávky. Jako jedna z mála učebnic je vybavena i videi, která jsou součástí procvičování nejen daného tématu, ale i gramatiky. Učebnici doplňuje i pracovní sešit a interaktivní webové stránky. Kolektiv autorů vydal vůbec jako první v České republice plnohodnotnou učebnici češtiny pro středně a více pokročilé.

Pro pohodlnou práci lektorů a učitelů je vytvořena internetová stránka www.czechitup.eu, která obsahuje všechna výuková videa a audia určené k poslechu, stejně tak i klíč k řešení. Na začátku učebnice je u seznámení se s učebnicí vložen QR kód, který učitelům a lektorům usnadňuje přístup na uvedenou webovou stránku.

3.4.1 Vizuální stránka učebnice a barvy

Již na začátku učebnice se student seznámí se piktogramy, které pomáhají v orientaci a objevují se u každého následujícího cvičení. Ty drží barevnou jednotu modré, červené a bílé. Objevuje se zde piktogram pro rozlišení čtení, gramatiky, poslechu, videí, řeči, psaní, slovní zásoby, shrnutí a cvičení určené pro jednotlivce, či skupinu. Piktogramy spadají pod symbolické vizuální prostředky,

kteří nám pomáhají rychle komunikovat i se studenty, kteří nerozumí žádným slovíčkům. Symboly jsou jednoznačné, zlepšují orientaci v celé učebnici a objasňují zaměření učebních úloh. V textu tak plní funkci organizující.

Učebnice se drží stejného barevného stylu, kdy se snaží propojovat modrou, bílou a červenou, které jsou symbolem naší republiky. Důležité informace v textech jsou zvýrazněny převážně červenou barvou (např. str. 8, jež vysvětluje gramatiku a koncovky jsou zvýrazněné červeně), což plní transformující funkci a funkci koncentrování pozornosti. Učebnice nevyužívá barevné rozdělení koncovek podle genderu.

Titulní strany každé lekce jsou graficky sjednocené. Objevuje se zde logo učebnice, číslo a název lekce, pod kterým je sada fotografií přibližujících dané téma společně s důležitou slovní zásobou. Na příkladu se objevuje první lekce, která nese název *Dobrý den!* a obsahuje čtyři autorské fotografie označující seznámení se, využívání prosím a děkuju, omluvu a reakci na ni a rozloučení.

Na jednom listu se tak objevují abstraktní grafické prvky a logo, které plní primárně funkci dekorativní, společně s fotografiemi. Ty se snaží pomoci s pochopením frází a situací, ve kterých se využívají. Plní tak poznávací funkci společně s reprezentující, afektivně-motivační a interpretující. Fotografie by měly být jednoznačné a mají sloužit k sémantizaci, lepšímu chápání a přenáší informace. Fotografie spadají pod realistické vizuální prostředky.

3.4.2 Reálie

V rámci analýzy vizuálních prostředků se zaměříme i na zprostředkování reálií. V učebnici *Czech it UP!* pro studenty na úrovni A1 jsou z pohledu vizuálních prostředků reálie předány primárně pomocí fotografií. Učebnice se zaměřuje na jiné reálie než ostatní analyzované učebnice.

V centru dění je město Olomouc, jelikož právě zde je učebnice vytvořena. Na místa v okolí Olomouce je zaměřena např. lekce devět, která se věnuje futuru a zároveň tipům na výlet. Pomocí fotografií tak přibližují studentům místa jako Velké Losiny, Bouzov, Praděd a Svatý Kopeček. Kromě míst se v lekci objevují fotografie Olomouckých tvarůžků a hub. Na konci učebnice, v desáté lekci

zaměřené na opakování, se student seznámí i s olomouckým domem U Černého koně, který je mu přiblížen pomocí fotografie zobrazující specifické zdobení domu.

Prahu na vizuálních prostředcích nalezneme na začátku sedmé lekce, a to pouze jako fotografie např. Staroměstského náměstí a Hlavního nádraží.

Co se týče tradičního českého jídla, objevují se v *Czech it UP!* pouze malé fotografie ve třetí lekci, které studentům tato jídla přibližují. Tradiční české pivo, které je u studentů oblíbeným tématem, se objevuje ve stejné lekci, a představuje různé stupně a velikosti tohoto nápoje.

Učebnice tedy využívá pro přiblížení reálií primárně fotografie, díky nimž si student lépe představí daná místa. To je v souladu s naší teoretickou částí, která potvrzuje, že pro předání informací o reáliích dané země je nejlepší využití fotografií, přesněji tedy realistických vizuálních prostředků. Jejich primární funkce v *Czech it UP!* je poznávací. Dalšími funkcemi jsou interpretující, jelikož se fotografie snaží předat problematiku učivo, které je mnohdy pro studenty abstraktní, afektivně-motivační, jelikož fotografie zobrazující reálie studenty motivují k učení a povzbuzují zájem studentů o českou kulturu a reprezentují. Fotografie zobrazující reálie by měly být jednoznačné, aby pomáhaly při poznávání dané kultury země a aby sloužily ke správnému přenosu informací a sémantizaci. Pedagog může takové fotografie používat i k podněcování k rozvoji ústního a písemného projevu a aktivizaci předchozích znalostí (pokud se student např. s některými reáliemi již setkal).

V učebnici se objevují ale i kartografické vizuální prostředky, přesněji mapy, jako např. v sedmé lekci, kdy mapa centra Olomouce doprovází audio stopu. Další mapa, která pomáhá přiblížit video o cestě z Olomouce do Turnova, se objevuje v lekci osm. Ta je doplněna i fotografiemi, jež znázorňují např. Český ráj, české vlaky a jízdenky. Mapa tak pomáhá studentům s orientací a přibližuje jim reálné rozložení míst v České republice, fotografie potom plní funkce uvedené výše. Student tak díky jednomu kombinovanému vizuálnímu prostředku (kombinace kartografických vizuálních prostředků společně s realistickými vizuálními prostředky) dostává hned několik důležitých informací o daném regionu

a o vlakové dopravě v České republice. Mapy jsou jednoznačné vizuální prostředky a plní funkci poznávací, reprezentující, organizující, afektivně-motivační a slouží tak k oživení výuky a k motivaci studentů a primárně k přenosu informací.

3.4.3 Fotografie

O tvorbu fotografií se postaral Jakub Čermák. Některé autoři převzali také z fotobanky AdobeStock. Na celkem 159 stranách se objevuje 307 fotografií, nejvíce v deváté lekci, která se věnuje tématu cestování a budoucnosti. V celé učebnici je text určený ke čtení doplněn fotografiemi, které korespondují s hlavními tématy textu. Tak je tomu např. v první lekci na str. 6 a 7, na kterých si student přečte představení jednotlivých lidí a může se podívat na jejich vzhled. Tyto fotografie plní funkci reprezentující. Fotografie pomáhají i s pochopením gramatiky, jako např. na str. 10, kde jsou substantiva rozdělena podle koncovek k genderu, tato slova jsou doplněna fotografií, aby si je studenti dokázali jednoduše přiřadit. Slova mají také barevně rozlišené koncovky, jak již bylo uvedeno výše. Tyto fotografie tak plní funkci reprezentující, interpretující, a snaží se koncentrovat studentovu pozornost. Jak již bylo zmíněno, fotografie se objevují na začátku každé lekce. Snaží se tak přiblížit téma, které je v lekci probíráno. Učitelé a lektoři mohou tyto fotografie použít jako podnět pro rozvoj ústního projevu, studenti je mohou popsat, pojmenovat apod. Učebnice využívá fotografie k rozvoji ústního i písemného projevu a fantazie často, např. je tomu tak na str. 113, kde mají studenti podle fotografií rozhodnout, jaká byla dovolená a co se na ní asi stalo. Některé fotografie jsou přímo součástí cvičení, jako na str. 35, kdy musí studenti přiřadit správný název českého jídla k obrázku. Fotografie plní funkci reprezentující a afektivně-motivační. Studentům pomáhají si představit těžko uchopitelné názvy, se kterými se mohli setkat poprvé v životě. V učebnici se objevují i dekorativní fotografie, které mohou některým studentům překážet při psaní, jako je tomu např. na str. 114, kdy je fotografie součástí pozadí místa, na které má student psát.

Doprovodná videa byla vytvořena, aby korespondovala s tématem Audiovizuální produkce UP speciálně pro tuto učebnici.

3.4.4 Grafické vizuální prostředky

Nejen fotografie, ale i analogické vizuální prostředky jsou součástí cvičebních úloh a gramatických vysvětlení v *Czech it UP!* Na začátku učebnice jsou již zmíněné piktogramy, které pomáhají studentům s orientací v textu a plní tak organizující funkci. Pro lepší orientaci se v učebnici objevuje i piktogram lidské hlavy s červeným mozkiem, která označuje informace, které jsou navíc a pomáhají studentům s pochopením, jako např. na str. 10, stejně jako piktogram žárovky s klíčem, která doplňuje informace, jako např. na str. 29, kde doplňuje informace o rád/ráda a nerad/nerada.

Učebnice je doplněna i grafickými prostředky, které plní pouze estetickou a dekorativní funkci a pomáhají k organizaci textu. Jako např. na str. 72, kde se objevuje zobrazení mobilních telefonů pro evokaci psaní zpráv, nebo grafické rozdělení jako recenze na str. 34.

Symbolické vizuální prostředky jsou v učebnici taktéž zastoupeny. Pro předání informací týkajících se rozlišení genderu v češtině se autoři rozhodli pro využití symbolů pro pohlaví. Jedná se o internacionální symboly, které pomáhají na počátku učení evokovat správné dekodování gramatiky. Nejprve se symboly objevují společně s fotografiemi na straně deset, na stejné straně se objevují i v samotném textu pro procvičení gramatiky a u vysvětlení genderu v češtině. Na stejné straně se objevují i koláčové grafy, které ukazují příklon jednotlivých koncovek k určitému genderu a jsou zástupci logických/analytických vizuálních prostředků. Časté jsou tabulky, které organizují stranu a pomáhají studentům při pochopení a procesu učení se. Ty bývají modré a jsou doplněny červeným písmem pro zvýraznění důležitých pojmů a gramatických jevů.

3.4.5 Ilustrace

O ilustrace se postaral Jiří Komár Jurečka. Jeho tvorba se objevuje zpravidla na konci každé lekce, kde se pomocí ilustrací snaží studentům přiblížit české idiomy, jako např. na konci první lekce na str. 18 idiom „Mluví jako kniha.“, jehož znázorňuje člověk s knihou místo hlavy. Idiomy tak znázorňuje doslovně. Tyto ilustrace plní funkci afektivně-motivační a kognitivně-regulační. V učebnici se objevují i ilustrace, které autoři převzali z fotobanky AdobeStock, ty jsou

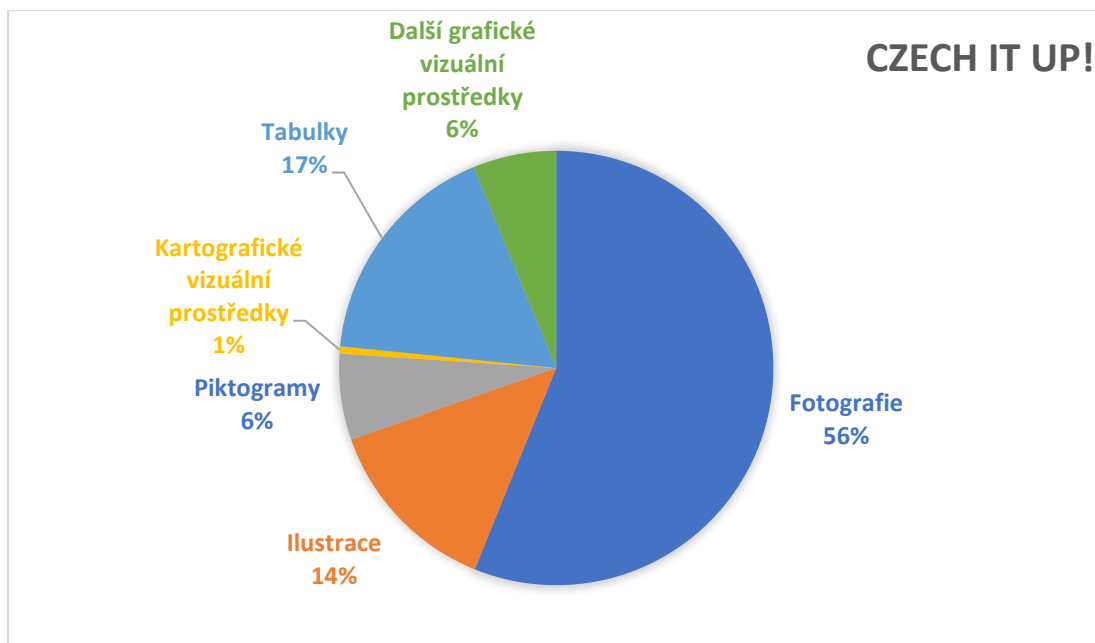
využívány jako doplňky jednotlivých cvičení, jako např. na str. 6, kde student musí spojit ilustraci s novými verby, sémantizuje význam slov, podporuje paměť, oživuje výuku a plní tak funkce interpretující, reprezentující a afektivně-motivační. Takové grafické zpracování reálných situací se objevuje i např. na str. 21, které pomáhají přiblížit aktivity, které ženy dělají přes den. Pomáhají tak studentům v pochopení textu a přiblížení denních aktivit, z toho důvodu musí být jednoznačné, což splňují.

Ilustrace pomáhají studentům i s pochopením gramatiky, jako např. na str. 22, kde ilustrace muže znázorňuje verbum jít, s nímž se studenti seznámili již v předchozí tabulce. Plní tak funkci reprezentující. Celkově je v učebnici 74 ilustrací, 20 z toho ilustrovaných idiomů. Učebnice tak k předání informací pomocí vizuálních prostředků primárně využívá fotografie.

3.4.6 Shrnutí

Učebnice řady „Czech it UP!“ vznikají pod záštitou Univerzity Palackého a vynikají svým inovativním přístupem k výuce češtiny pro cizince. Učebnice zpracovává aktuální společensko-kulturní témata a významnou roli hrají fotografie, ilustrace a výuková videa dostupná na interaktivních webových stránkách projektu.

Vizuální stránka učebnice klade důraz na barevnou jednotu, která usnadňuje orientaci. Piktogramy s modrou, červenou a bílou barvou organizují a identifikují různé úkoly a aktivity. Tato jednoznačná vizuální struktura podporuje efektivní komunikaci s žáky.

graf č. 4: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici Czech it UP!

Nejčastěji využívaným grafickým prostředkem jsou fotografie (56 %), na druhém místě jsou tabulky, které učebnice využívá pro jednodušší vysvětlení gramatiky a pro některá cvičení. Ilustrace jsou se 14 % na třetím místě. Další vizuální prostředky (převážně grafické znázornění mobilních zpráv, recenzí apod.) jsou na třetím místě. V učebnici se poté objevují i piktogramy a kartografické vizuální prostředky.

Reálie jsou zprostředkovávány převážně pomocí fotografií, zejména zaměřených na město Olomouc. Lekce věnovaná budoucnosti představuje i okolní místa, jako Velké Losiny, Bouzov, Praděd a Svatý Kopeček. Fotografie zde slouží k sémantizaci, lepšímu chápání, a motivují studenty k učení se a bližšímu pochopení české kultury. Fotografie, vytvořené Jakubem Čermákem a další převzaté z AdobeStock, doprovází texty a jsou klíčovým prvkem pro ilustraci hlavních témat. Doprovodná videa, vytvořená speciálně pro tuto učebnici, korespondují s tématy a posilují audiovizuální stránku výuky. Grafické vizuální prostředky, včetně piktogramů, analogických vizuálních prostředků a ilustrací, jsou integrovány do cvičení a vysvětlení gramatiky. Přispívají k lepšímu porozumění textu, nové slovní zásoby, verb nebo genderu v češtině. Ilustrace od Jiřího Komára Jurečky na konci každé lekce přibližují české idiomy doslovným

zobrazením. Tyto ilustrace kombinují afektivně-motivační a kognitivně-regulační funkce, posilují paměť a oživují výuku.

Z výše uvedeného lze konstatovat, že učebnice *Czech it UP!* integruje efektivní vizuální prostředky, zejména fotografie, videa a ilustrace, k podpoře interaktivní výuky češtiny pro cizince na úrovni A1.

3.5 ČEŠTINA PRO CIZINCE ÚROVEŇ A1 A A2

Další učebnice, která je určena pro výuku studentů rozličných národností, je *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2*, která spojuje oba levely do jedné vazby a je součástí řady učebnic (další je např. *Čeština pro cizince úroveň B1* a *Čeština pro cizince úroveň B2*). Po prostudování publikace by měl být student schopen složit zkoušku na úrovních popsaných ve *Společném evropském referenčním rámci pro jazyky*. Učebnice se soustředí ve všech svých 12 lekcích na rozvoj čtení, poslechu, mluvení i psaní, velká pozornost se věnuje výslovnosti. Lekce jsou doplněny standardizovanými typy testových úloh, které připraví studenty na zkoušku z českého jazyka. Obsahem je rozdělen na jednotlivé sekce, přesněji na sekci MINIDIALOGY, SLOVNÍ ZÁSoba, DIALOGY, GRAMATIKA, ČTENÍ + PSANÍ, POSLECH + PSANÍ, ZOPAKUJTE SI, VÝSLOVNOST, REÁLIE. Učivo je provázáno s přitažlivými příběhy, které prožívají hlavní hrdinové. Publikaci doplňují popisy českých zvyklostí či svátků a seznámení se s různými českými reáliemi. Součástí materiálu je i video, které pomáhá zprostředkovat základní sociokulturní kompetence a dále i další doprovodný materiál, jako např. slovníček pro každou jednu lekci. K učebnici existuje i pracovní sešit, který doplňuje látku probíranou v učebnici.

Na učebnici pracoval kolektiv autorek složený z Marie Boccou Ketřánkové, Dagmar Štěpánkové a Kateřiny Vodičkové a vydalo ji nakladatelství Edika. Při analýze pracujeme s druhým aktualizovaným vydáním z roku 2020. Publikaci ilustrovala Anna Černá.

3.5.1 Vizuální stránka učebnice a barvy

Všechny strany učebnice se drží jednotného schématu. Tím je: tmavě modré záhlaví, v jehož vnějším rohu je zapsáno číslo lekce. Vedle čísla je vždy uvedená

sekce, do které strany spadají a na co se jednotlivá cvičení zaměřují. Nadpisy na jednotlivých stranách jsou zvýrazněny vždy tmavě modrou barvou, stejně jako tabulky, a dokonce i většina ilustrací a fotografií.

3.5.2 Fotografie

Na 571 stranách se objevuje celkově 212 fotografií. Největší počet se objevuje ve třetí lekci, kde je jich 45, nejmenší pak hned v lekci první, kde je nalezneme pouze dvě. Časté je propojení fotografií s cvičením, hojně jde o cvičení, kdy má student přiřadit slovíčko k fotografii, jako např. na str. 74. V každé lekci se objevuje i fotografie, kterou mají studenti za úkol popsat, jako např. na str. 84. Některé fotografie doplňují texty určené k četbě, aby přiblížili studentům téma, jako např. na str. 105, kde fotografie rodiny doplňuje text o ní. Bohužel, některá cvičení, ve kterých se objevují fotografie, které mají studenti přiřadit ke slovíčku, obsahují nejen fotografie, ale i ilustrace, což může zkazit zážitek a mást studenty.

Fotografie jsou jednoznačné vizuální prostředky, motivují studenty k učení se. Řadíme je mezi realistické vizuální prostředky. Pomáhají se zapamatováním si nové slovní zásoby, dokonce i s jejím pochopením a využitím. Příklady užití fotografií v této publikaci plní funkci poznávací, reprezentující, afektivně-motivační a interpretující, slouží k sémantizaci, lepšímu chápání a přenáší důležité či nové informace.

3.5.3 Reálie

Učebnice obsahuje speciální sekce věnované českým reáliím, v nichž se studenti dozvědí o české historii, geografii, politice, ekonomice a kultuře. Tyto informace jsou doplněny fotografiemi a ilustracemi, např. na str. 74 se objevují fotografie piva a knedlíku, další typické české jídlo se objevuje jako ilustrace na str. 114 – přesněji chlebiček, cukroví a jednohubky, jde tedy o funkci reprezentující. Na str. 115 je pomocí komiksu přiblíženo, jak probíhá běžná návštěva v České republice. Komiks spadá pod analogické vizuální prostředky a plní funkci afektivně-motivační a interpretující. V páté lekci na str. 206 se objevují pražské reálie, pomocí fotografií jsou zde přiblíženy známé historické památky, ke kterým studenti musí přiřadit správný název. V lekci 11 na str. 478, 479 a 480 se studenti

seznamují s českými Velikonocemi, které jsou přiblíženy taktéž pomocí fotografií, které doplňují text. Tyto vizuálie plní funkci reprezentující a afektivně-motivační.

Na str. 161 se objevuje mapa České republiky a jejích sousedů, které musí studenti doplnit. Jedná se o kartografický vizuální prostředek plnící reprezentující a afektivně-motivační funkci.

Mimo sekci „Reálie“ se objevují taktéž vizuální prostředky, které přibližují českou kulturu. Např. na str. 504–510 se objevují fotografie pražských památek, které často doplňují text, jako např. na str. 505, plnící reprezentující funkci, nebo jsou sami součástí cvičení, jako např. na str. 504, 506 a 507, plnící reprezentující a afektivně-motivační funkci.

3.5.4 Grafické vizuální prostředky

Pro lepší pochopení gramatiky využívá učebnice piktogramy, které spadají pod analogické vizuální prostředky. Jde o piktogram muže, který má uvnitř klasický znak pro mužské pohlaví a znázorňuje mužský životný rod, ženy, který má uprostřed znak pro ženské pohlaví a znázorňuje ženský rod a dítěte, který zastupuje střední rod. Mužský neživotný je znázorněn pomocí kolečka. U ženského a středního rodu se objevují i piktogramy psa a kolečka. Tyto analogické vizuální prostředky pomáhají studentům s orientací v gramatice.

U každého poslechového cvičení se objevuje malá ikona CD, pod kterým se objevuje číslo audiostopy, která se ke cvičení pojí.

Katografické vizuální prostředky se objevují převážně jako mapy České republiky, jako např. na str. 161. Nebo jako model rozvržení bytu na str. 456. Tyto vizuální prostředky jsou jednoznačné a plní funkci poznávací, reprezentující, organizující, afektivně-motivační a slouží k oživení výuky a primárně k přenosu informací.

V učebnici se objevuje velké množství tabulek, které pomáhají s předáním gramatických informací. Ojediněle se objevují i křížovky, jako na str. 70. Ty plní funkci organizující a transformující a pomáhá s objasněním nové gramatiky

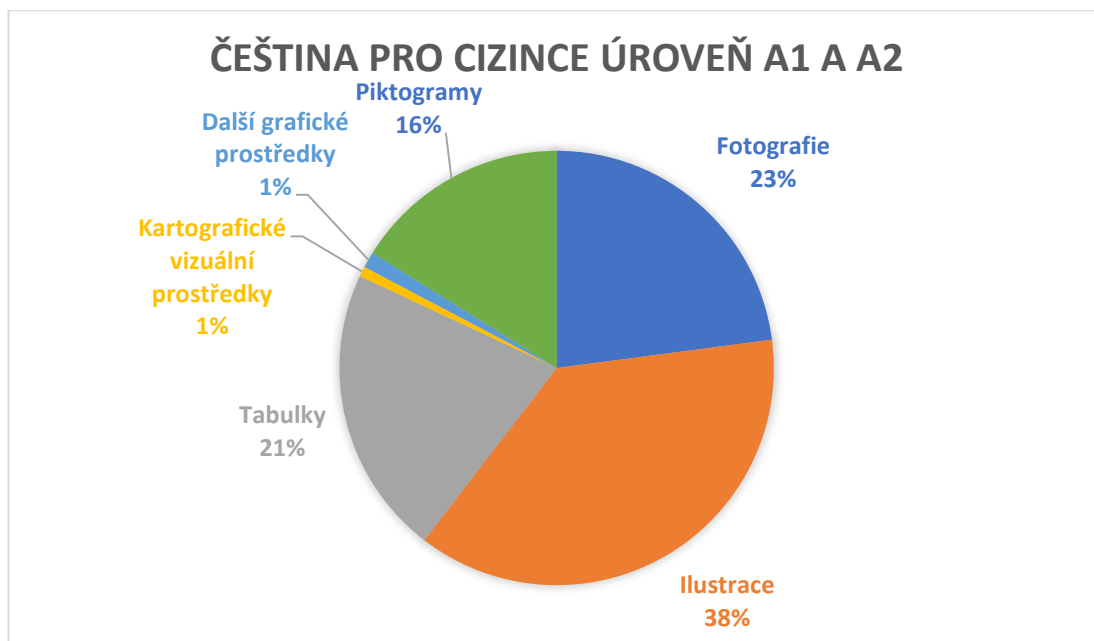
3.5.5 Ilustrace

Publikace obsahuje celkem 347 ilustrací. Nejvíce obrázků, přesně 97, se objevuje v první lekci, nejméně, přesně pouze sedm, potom v lekci jedenácté a dvanácté. Ilustrace často doplňují poslech, jako např. na str. 22, současně je ale součástí daného cvičení a student musí poznat, který obrázek se pojí s jednotlivými dialogy. Takové cvičení je vždy na začátku každé lekce. Některá cvičení využívají ilustrace na rozvoj psaní a mluvení, jako např. na str. 26. Taktéž je časté využití ilustrace pro sémantizaci slov, jako např. na str. 27. Tyto ilustrace plní funkce interpretující, reprezentující a afektivně-motivační. Některé ilustrace doplňují texty určené ke čtení, jako např. na str. 515 a jedná se o ilustrace reprezentující.

Součástí učebnice jsou i komiksy, např. na str. 19, kde pomáhá přiblížit formální a neformální dialog, nebo na str. 115, kde vizualizuje běžnou návštěvu.

3.5.6 Shrnutí

Učebnice *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2* představuje komplexní materiál navržený pro výuku českého jazyka studentům různých národností. Tato učebnice spojuje úrovně A1 a A2 a systematicky připravuje studenty na úspěšné složení zkoušek v souladu se Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky. S důrazem na jazykový rozvoj ve všech jeho aspektech, obsahuje 12 pečlivě strukturovaných lekcí. Každá lekce obsahuje různé sekce, jako jsou MINIDIALOGY, SLOVNÍ ZÁSoba, DIALOGY, GRAMATIKA, ČTENÍ + PSANÍ, POSLECH + PSANÍ, ZOPAKUJTE SI, VÝSLOVNOST a REÁLIE. Tato struktura umožňuje studentům pokrýt rozsáhlou škálu jazykových dovedností od čtení a poslechu po mluvení a psaní.

graf č. 5: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici Čeština pro cizince úroveň A1 a A2

Nejvíce zastoupeny jsou v celé učebnici ilustrace, které zabírají 38 % ze všech vizuálních prostředků. Hned po nich se objevují fotografie (23 %). V těsné blízkosti jsou tabulky (21 %). V učebnici pomáhají studentům s pochopením gramatiky i piktogramy. V malém množství se studenti setkají i s kartografickými vizuálními prostředky a s dalšími grafickými prostředky, jako např. zpracování vizitek, dopisů apod. Učebnice je tedy různorodá a obrazového materiálu je v ní dostatek.

Vizuální stránka učebnice je promyšlená. Tmavě modré záhlaví lekcí s číslem lekce a příslušným popisem poskytuje jasnou strukturu. Fotografie v lekcích jsou vybrány tak, aby podpořily učení a přiblížily studentům českou kulturu a realie. Fotografie hrají klíčovou roli v učebnici, kde se na 571 stranách nachází celkem 212 fotografií. Ty jsou často propojeny s cvičeními, která vyžadují od studentů přiřazení slov k odpovídajícím obrázkům. Fotografie nejen doprovázejí text, ale slouží i k podpoře čtení a poslechu. Některá cvičení bohužel obsahují kombinaci fotografií a ilustrací, což může kazit celkový dojem. Užité fotografie jsou jednoznačnými vizuálními prostředky, které motivují studenty a reprezentují slovní zásobu a usnadňují tak zapamatování si jí. Nevýhodou může být rozmanitost fotografií, kdy se v průběhu učebnice většina z nich opakuje, dalším

negativem může být barevné zpracování, jelikož jsou všechny fotografie buď černobílé, či modrobílé – to může některé studenty mást, např. při výuce reálií.

Učebnice se také věnuje českým reáliím, představujícím historii, geografii, politiku, ekonomiku a kulturu České republiky. Fotografie a ilustrace na stránkách učebnice přibližují typická česká jídla, historické památky, a dokonce i svátky, jako jsou Velikonoce. Plní tak nejčastěji reprezentující funkci.

Grafické vizuální prostředky, jako jsou piktogramy, mapy, modely bytu a tabulky, jsou využity k lepšímu pochopení gramatiky a orientaci studentů. Tyto prostředky plní funkce organizující, poznávací, reprezentující a afektivně-motivační. Ilustrace v učebnici podporují různé jazykové dovednosti, jako je poslech, mluvení a psaní. Kromě toho jsou zde i komiksy, které přibližují formální a neformální dialogy a běžné situace. Stejně jako u fotografií, ilustrace se v učebnici často opakují.

Učebnice nabízí studentům komplexní prostředí pro studium českého jazyka, integrující různé vizuální prvky a realistické situace, aby podpořily učení a porozumění českému jazyku a kultuře. Vizuálií se v učebnici objevuje celé množství a pomáhají studentům porozumět učivu.

3.6 LEVOU ZADNÍ I. ČEŠTINA JAKO DRUHÝ JAZYK

Tato učebnice češtiny je určena studentům s odlišným mateřským jazykem ve věku 14–18 let. Liší se tedy od ostatních vybraných učebnic svým specifickým zaměřením na žáky základních a středních škol. Zbylé rozebírané učebnice se zaměřují ať už na mladé a dospívající žáky, tak i na starší studenty a dospělé. Do této práce byla zařazena kvůli svému grafickému zpracování, na které klade velký důraz. Je první ze třídílné série a je určena pro úplné začátečníky. Po absolvování se předpokládá dosažení úrovně A1–A2. Obsahuje 12 lekcí se základními komunikačními tématy z běžného života, která žáci využijí i ve školním prostředí. Každá kapitola je rozdělena do podkapitol, nejčastěji do dvou, v některých případech do více (např. kapitola 12 má pět podkapitol). Každá kapitola se zaměřuje na speciální slovní zásobu, gramatiku a situaci. Učebnice rozvíjí všechny čtyři řečové dovednosti, objevují se zde tedy cvičení na čtení, psaní, mluvení

a poslech. Částečně je v ní věnován prostor i českým reáliím. K učebnici je vytvořen i pracovní sešit, který ale není součástí analýzy. V roce 2022 byla k učebnici vytvořena on-line výuková platforma jako reakce nárůstu potřeby jejího využití ve školství po migrační vlně kvůli válečnému konfliktu na Ukrajině, což bylo zmíněno v teoretické části.

Učebnici vydala společnost META, o. p. s. v roce 2018, což je organizace pomáhající integraci cizinců a jejich vzdělávání od roku 2004. Pravidelně vede kurzy češtiny pro cizince. Právě přípravy jednoho z ročních kurzů češtiny jako cizího jazyka byly základem pro vznik této učebnice. Autorky této učebnice jsou Kristýna Titěrová, Pavlína Vališová, Kateřina Cegrí Fierrez a Nela Šustrová. Celá učebnice je koncipována pro výuku bez zprostředkujícího jazyka, proto je vhodná pro studenty různých národností. Vše v učebnici je tedy popsáno pouze pomocí českého jazyka a obrazových prostředků, které pomáhají začínajícím studentům i bez předchozího kontaktu s novým jazykem pochopit zadání a následně jej i splnit.

Vzhledem k určení pro žáky základních a středních škol jako jedna z mála využívá českou jazykovědnou terminologii, aby korespondovala s výukou mluvnice na českých školách. S tou souvisejí i témata, která se v učebnici objevují – ve škole, ve třídě, volný čas apod.

3.6.1 Vizuální stránka učebnice a barvy

V celé učebnici je použita modrá a růžová barva. Modrou je vždy zvýrazněn nadpis kapitol a podkapitol, růžová poté zaštiťuje označení jednotlivých cvičení, piktogramů a důležitých boxů. Na některých stranách je pomocí modrého boxu zvýrazněna důležitá informace doplněná piktogramem „Podívejte se“ – často se jedná o informace navíc, které jsou důležité pro běžný život, jako např. na str. 217.

Učebnice zčásti využívá barevné rozdělení genderu. Při vysvětlení nové gramatiky, např. pádů, využívá barevné boxy a slova pro lepší orientaci. Tmavě modrá znázorňuje mužský rod neživotný, světle modrá mužský rod životný,

červená ženský, zelená opět rod střední.⁴⁶ Toto rozdělení genderu podle barev plní funkci transformující.

3.6.2 Fotografie

V této analyzované učebnici se na 253 stranách objevuje 188 fotografií, většinou menšího rozměru. Autoři čerpají všechny fotografie z fotobanky pixabay.com. Nejvíce fotografií se objevuje v sedmé lekci, která se věnuje jídlu. Pomáhá tak přiblížit novou slovní zásobu, dokonce i tradiční české jídlo. Fotografie jsou vždy jednoznačné, motivují studenty k učení se a spadají pod realistické vizuální prostředky. Pomáhají i s lepším zapamatováním nové slovní zásoby, dokonce i s jejím pochopením, jelikož učebnice, jak již bylo uvedeno, nevyužívá žádný zprostředkující jazyk. Fotografie jsou tak dobrým pomocníkem při pochopení nových slovíček. Nejčastěji se fotografie objevují jako součást cvičení – žáci a studenti k nim musí přiřadit slovíčka, která jsou pro ně nová, jako např. na str. 97, kde přiřazují označení místa, jako „v obchodě“, „na poště“ apod.

Výše zmíněné příklady užití fotografií plní poznávací, reprezentující, afektivně-motivační a interpretující funkci, slouží k sémantizaci, lepšímu chápání a přenáší důležité či nové informace.

Fotografie také reprezentují jednotlivé státy na str. 216, přesněji Itálii, Francii, Řecko a Španělsko – to vše pomocí fotografie architektonických památek, aktivit a jídla. Zde se jedná o funkci reprezentující.

3.6.3 Reálie

Autoři se v učebnici zaměřili i na předání informací o České republice. Naší vlasti se věnuje primárně lekce 12, která nese název „Co víš o Česku?“. Na první straně této lekce se objevuje ilustrace Václava Havla, která koresponduje s předchozím cvičením a plní tak funkci reprezentující. V celé lekci se objevuje i několik map České republiky, kterým se budeme věnovat v následující podkapitole. Na str. 244 se objevuje 11 fotografií, které by měli studenti spojit se slovíčky – tyto fotografie

⁴⁶ Jak již bylo řečeno, učebnice využívá české terminologie, proto zde uvádíme rozdělení na mužský, ženský a střední rod, nikoli maskulinum, femininum a neutrum, jako v předchozích učebnicích.

bohužel nejsou vždy z českého prostředí, jako např. pohoří, což nekoresponduje s názvem samotné lekce a nepředává tak přesné informace o naší přírodě, to stejné se objevuje i na str. 247, na níž jsou fotografie evropských míst. Na předchozí straně jsou na fotografii vyobrazeny známé české památky, jako např. Chrám sv. Barbory, Český Krumlov apod. K těmto fotografiím by měl student přiřadit správný název. Tyto fotografie by tak měly plnit funkci reprezentující a afektivně-motivační a měly by předávat informace o realitách. Na str. 251 se objevuje ilustrace kostkového cukru, která vizuálně doplňuje cvičení a plní tak funkci reprezentující.

Realie se objevují i ve čtvrté lekci, kde jsou na str. 71 na fotografiích některá česká místa spojená s novou slovní zásobou týkající se města, jako např. pražské nádraží, zastávka metra Anděl či Staroměstské náměstí. Na str. 83 je cvičení přímo určené na poznávání historických památek v Praze, jako např. Pražský hrad, Prašná brána, Vyšehrad apod. Zmíněné fotografie tak plní funkci reprezentující a afektivně-motivační.

Česká gastronomie je představena pomocí fotografií v sedmé lekci. Národní kuchyni se přesněji věnuje podkapitola 7.3, na str. 148 jsou tak na fotografiích znázorněna jídla jako bramborový salát, kapr, ovocné knedlíky, „vepřo knedlo zelo“ apod. Plní tak funkci reprezentující a afektivně-motivační. Na str. 152 se pak nachází recept na bramborový salát doplněný fotografií a ilustrovanými obrázky pro přiblížení nových verb, které se pojí s vařením onoho pokrmu a plní tak stejnou funkci, jako předchozí příklad.

V osmé lekci se objevují fotografie slavných českých historických osobností, jako např. Karel Čapek, Karel IV. apod. Žáci a studenti musí přiřadit jméno, které přibližuje právě jejich podobizna, ke správnému povolání. Na stejné straně se nachází i ilustrace Václava Havla, který doplňuje cvičení na vyhledávání informací o dalších českých osobnostech. Podobně je potom využita i ilustrace Tomáše Garrigua Masaryka, který doplňuje text určený k četbě právě o jeho osobě. Plní tak opět funkci reprezentující a afektivně-motivační.

3.6.4 Grafické vizuální prostředky

O grafickou stránku učebnice se postaralo Studio Breisky. Celou učebnicí studenty provází analogické vizuální prostředky, přesněji piktogramy, které pomáhají organizovat jednotlivé strany a pomáhají studentům porozumět zadání. Tyto piktogramy patří pod symbolické vizuální prostředky a pomáhají rychle komunikovat i se studenty, kteří nemají žádné základní povědomí o českém jazyce. Symboly jsou jednoznačné, zlepšují orientaci v celé učebnici a objasňují zaměření učebních úloh. Žáci a studenti se s nimi seznámí hned na str. 12 a jedná se o piktogramy pro čtení – piktogram knihy, mluvení – piktogram komiksové bubliny s otazníkem, slovní zásobu – list s písmenem *a*, psaní – tužka, pravidla – žárovka, poslech – ucho, procvičování – činka – a podívejte se – oko. Všechny piktogramy mají růžovou barvu. Pro jednodušší výuku jsou na této informační straně přiblíženy i pokyny od vyučujícího pomocí ilustrovaných obrázků.

Na začátku jsou studenti seznámeni i s českou abecedou. K jednotlivým písmenům jsou přiřazena i slova doplněná obrázky, aby si studenti abecedu osvojili co nejlépe.

Důležité gramatické jevy jsou vždy zapsány v tabulkách, které jsou buď ilustrované a růžové, jako např. na str. 15, a které potřebují vždy doplnit, nebo klasické, šedé, jako na str. 17, které už nesou všechny důležité informace. Celkově je v učebnici 85 tabulek.

Kartografické vizuální prostředky jsou zastoupeny mapami. Plán města Prahy se objevuje ve čtvrté lekci na str. 80, kde doplňuje dialog paní a studentky z Brna s Kátou. Na str. 84 se objevuje i plán pražského metra, se kterým žáci a studenti musí pracovat, aby zjistili, které památky se objevují na jednotlivých stanicích metra. Plní tak funkci reprezentující a afektivně-motivační, pomáhají žákům a studentům lépe pochopit prostředí pražského metra a cestování v něm. Jejich celkový počet v celé učebnici je 11.

3.6.5 Ilustrace

Ilustrace pocházejí z pera Soni Juríkové, Matěje Pospíšila a Vojtěcha Šedy. Jejich práce se objevuje na každé straně učebnice. V celé učebnici je přesně 768

ilustrovaných obrázků, které vždy korespondují s textem či cvičením. Pouze dekorativní funkci plní ilustrace na str. 148, kde se objevuje u názvu podkapitoly modroznak, který doprovází název „Národní kuchyně“.

Celou učebnicí žáky a studenty provází čtyři mladí lidé, jak již bylo řečeno výše. Jejich ilustrovaná podoba je vždy přítomná u cvičení na čtení delších textů, které buď vypráví oni sami, či se jedná o jejich společný dialog, jako např. na str. 123. Často jsou i součástí nové gramatiky, slovní zásoby či tématu, jako např. na str. 85, kde je Christian součástí vniknutí do tématu „Rodina“ a na ilustraci je znázorněn on a jeho rodina.

Nejčastěji jsou ilustrace součástí jednotlivých cvičení, aby pomohli s pochopením nové slovní zásoby. Jako na str. 31, kde student či žák musí k jednotlivým obrázkům přiřadit verbum „Co říká učitel/ka?“, např. poslouchajte, doplňte apod. U slovní zásoby, která je pro studenty a žáky úplně nová je pod obrázky textové pole, kde se nachází některá písmena z daného slova, jako např. na str. 188. Pro studenty je pak jednodušší spojit si slovíčko a obrázek a motivuje tak k práci více, jelikož mají studenti zajištěn úspěch. Některé ilustrace přímo reprezentují novou slovní zásobu, jako např. na str. 30, kde je obrázek školy doplněný větou „To je škola.“ Ilustrace zde tedy plní funkci reprezentující a afektivně-motivační a je jednoznačným vizuálním prostředkem. Pomáhá s lepším pochopením a zapamatováním si nové slovní zásoby.

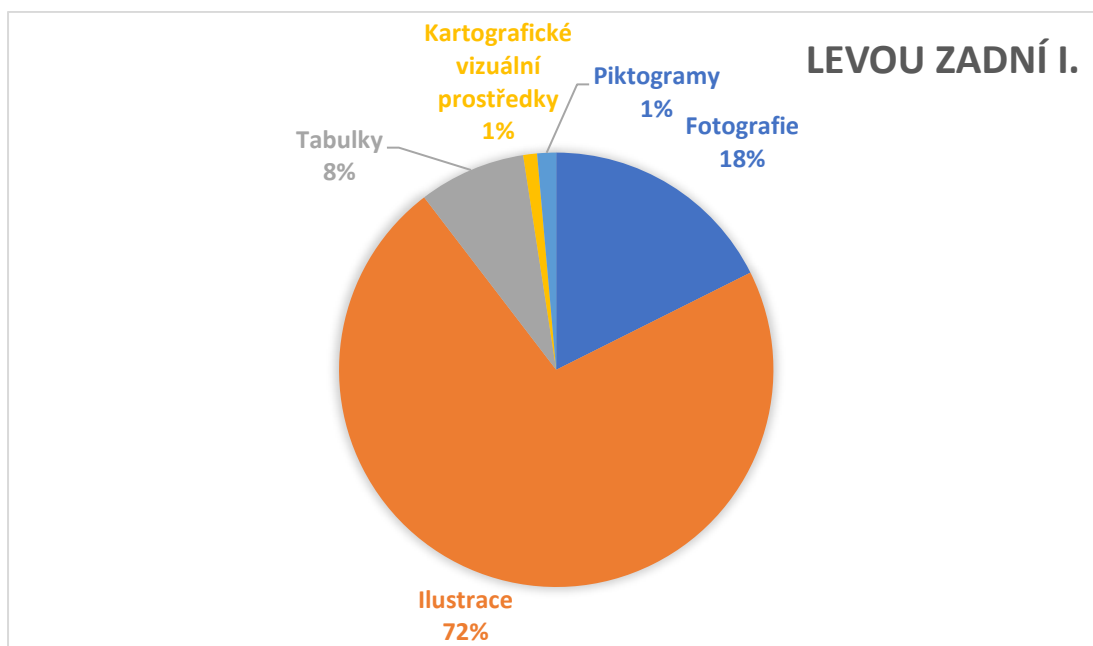
Pro přenos informací pomocí vizuálních prostředků využívá učebnice primárně ilustrace a až sekundárně fotografie.

3.6.6 Shrnutí

Učebnice češtiny *Levou zadní I. Čeština jako druhý jazyk* je speciálně zaměřena na studenty ve věku 14–18 let, kteří mají odlišný mateřský jazyk. Vyniká svým grafickým zpracováním a je první částí třídílné série pro úplné začátečníky s plánovaným dosažením úrovně A1–A2.

Učebnice obsahuje 12 lekcí s komunikačními tématy z běžného života, zaměřuje se na slovní zásobu, gramatiku a každodenní situace. Každá kapitola rozvíjí čtyři řečové dovednosti – čtení, psaní, mluvení a poslech. Věnuje se

i českým reáliím a je koncipována pro výuku bez zprostředkujícího jazyka, což ji činí vhodnou pro studenty různých národností. Učebnici vydala společnost META, o. p. s. v roce 2018. Její autorky jsou Kristýna Titěrová, Pavlína Vališová, Kateřina Cegrí Fierrez a Nela Šustrová. V roce 2022 byla vytvořena online výuková platforma kvůli nárůstu poptávky po vzdělání češtiny v souvislosti s migrační vlnou z Ukrajiny.

graf č. 6: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici Levou zadní I.

V učebnici převažuje využití ilustrací, ty zabírají 72 % ze všech vizuálních prostředků. Na druhém místě jsou fotografie, poté tabulky, a nakonec kartografické vizuální prostředky a piktogramy. V celé učebnici se objevuje i jedna křížovka.

Vnitřní stránky využívají modrou a růžovou pro zvýraznění a organizaci textu. Barevné rozlišení genderu a piktogramy usnadňují orientaci. Fotografie zobrazují různé situace a jsou převzaty z fotobanky pixabay.com. Ilustrace od Soni Juríkové, Matěje Pospíšila a Vojtěcha Šedy doprovází text a cvičení, podporují pochopení a paměť nové slovní zásoby. Fotografie a ilustrace nesou vždy určité funkce, převážně pak funkci reprezentující a afektivně-motivační. Učebnice se věnuje reáliím České republiky, např. v lekci „Co víš o Česku?“, a obsahuje mapy a fotografie českých památek. Ilustrace a fotografie historických

osobností a gastronomie přibližují českou kulturu. Pomocí nich se snaží autoři co nejpřesněji předat informace o realitách. Grafické vizuální prostředky, včetně piktogramů a map, pomáhají organizovat obsah a pomáhají s přenosem informací.

Celkově je tato učebnice zábavná, moderní a vhodná pro svou cílovou skupinu. Vyniká grafickým designem, interaktivními prvky a snahou o inkluzivní vzdělávání.

3.7 BASIC CZECH I

Učebnice, která používá k předání informací pouze zprostředkující jazyk, a to konkrétně angličtinu, je Basic Czech. Vydalo ji nakladatelství Karolinum v roce 2013 a zaměřuje se na základní gramatiku, výslovnost, slovní zásobu a komunikační dovednosti potřebné k dorozumění se v každodenních situacích. Učebnice je rozdělena do šesti kapitol, které studenta postupně seznamují s českým jazykem. Autorky uvádí, že každá lekce odpovídá deseti reálným lekcím. Cvičení jsou doplněna i poslechem, který pomáhá s výslovností a porozuměním mluveného jazyka. Učebnice je doporučena pro dospělé začátečníky, kteří se chtějí naučit základy češtiny.

Na konci každé lekce se nachází slovníček, který shrnuje slovní zásobu týkající se daného tématu. Vše je zasazeno do boxů odlišujících se pouze odstínem oranžové barvy. Ve slovníčku nalezne student vždy české slovo společně s jeho anglickým ekvivalentem. Na konci slovníčku se objevují i celé fráze.

Basic Czech I je první z řady učebnic pro výuku češtiny pro cizince, kterou vydalo nakladatelství Karolinum. Další učebnice v této řadě jsou Basic Czech II a Basic Czech III, které se zaměřují na pokročilejší gramatiku a rozšiřují slovní zásobu.

3.7.1 Vizuální stránka a barvy

Již na začátku učebnice jsou vysvětleny základní symboly, které se objevují u cvičení. Jedná se o dvě šipky směřující doprava pro označení gramatických vysvětlivek, trojúhelník pro lexikální vysvětlení a černý čtverec s bílým

trojúhelníkem pro označení audio nahrávek. Gramatické jevy jsou v učebnici psány kurzívou a oranžovou barvou na bílém pozadí. Trojúhelník je taktéž oranžový, stejně tak i písmo, které je ale bez kurzívy.

Pro rozlišení genderu není v učebnici použito barevného označení, ale pouze označení písmeny – „M“ pro maskulinum obecně, „Mi“ pro maskulinum inanimatum, „Ma“ označuje maskulinum animatum, „F“ femininum a „N“ neutrum. Toto rozlišení je využito převážně ve slovníčku.

Oranžová barva je součástí celé učebnice. Samotný obsah je na oranžovém pozadí a začátek každé lekce je na stejně barevném pozadí. Nadpisy a důležité tabulky jsou světlejší oranžovou barvou, stejně tak i důležité informace o jazyce. Na některých stranách se objevuje oranžový box, který připomíná důležité gramatické či pravopisné jevy. Může být doplněn bílým vykřičníkem, jako např. na str. 10, kde se objevuje rozdíl mezi „BÝT“ a „BYT“, nebo bílým otazníkem, jako např. na str. 31. Šedé boxy poté označují cvičení na trénink probrané gramatiky.

3.7.2 Reálie

V rámci analýzy se věnujeme i rozboru předání informací o reáliích. Učebnice *Basic Czech I* používá nepatrné množství fotografií pro předání informací o Praze – přesněji se objevují v první lekci na str. 30, kde je na černobílé fotografii zobrazena Národní třída z dvou pohledů. Ve druhé lekci se objevuje v textu zmínka o českém pivu, ale text není doplněn žádným vizuálním prostředkem, stejně tak i zmínka o Pražském hradě (str. 56). Ani třetí lekce, která se věnuje jídlu a zmiňuje právě typické české pokrmy, není doplněna o vizuální prostředky. Informace z české historie se objevují na str. 105, bohužel pouze v textové formě, dokonce je pro předání těchto informací použita pouze angličtina. Na následující stranu je poté vložena černobílá mapa pražského centra, na kterou navazují dvě další strany, jež se věnují známým pražským místům ve formě otázek, jako např. „Znáš Staroměstské náměstí?“, „Líbí se vám Karlův most?“ a „Proč se ti líbí...“. Podobně se objevují pražská místa i v páté lekci, která se věnuje orientaci ve městě. Mapy spadají pod jednoznačné vizuální prostředky a plní funkci poznávací, reprezentující, organizující, afektivně-motivační a slouží tak k oživení výuky a k motivaci studentů a primárně k přenosu informací.

3.7.3 Fotografie

V celé učebnici se nachází pouze 52 fotografií, které jsou vždy spojené s novými slovíčky a jsou jednoznačné. Fotografie jsou vždy v odstínu bílé a černé, nikdy se neobjevuje barevná fotografie, a to ani v lekci o barvách (str. 42), kde se objevují fotografie ovoce. Barvy se tedy studenti učí pomocí slovíček, černobílé fotografie ovoce mohou studenty mást, jelikož je u sebe několik druhů citrusů pouze s českým názvem. Největší fotografie se objevují v první a druhé lekci, a to na str. 30, kde se objevují dvě fotografie pražských ulic a na str. 36, kde se nachází dvě fotografie pokojů. Tyto fotografie jsou vždy doplněny světle oranžovým boxem s textem věnujícím se zobrazené situaci a využívajícím gramatiku dané lekce. Všechny fotografie korespondují s texty a slovíčky, které se studenti mají v lekci naučit. Nikdy není v učebnici použita fotografie pro čistě estetickou funkci, všechny fotografie podněcují studenty k práci a plní tak motivační funkci, pomáhají k sémantizaci slov, které se pojí s danými kapitolami, a k lepšímu zapamatování si slovní zásoby. Podporují paměť a fantazii a plní funkci reprezentující.

3.7.4 Grafické vizuální prostředky

Mezi nejčastější grafické vizuální prostředky v učebnici *Basic Czech* jsou piktogramy, které ilustrují základní slovní zásobu. Takové se objevují již v první lekci na str. 26, kde se objevuje 21 piktogramů, které by studenti mohli znát a jejich úkolem je doplnit české slovíčko. Jde např. o piktogram domu, autobusu, dopisu, mobilního telefonu apod. Všech 21 piktogramů jsou slova v singuláru. Ve spodní části stránky je pět dalších, které jsou v češtině vždy v plurálu, jde o nůžky, brýle, peníze, dveře a kalhoty. S některými těmito piktogramy se student setká v učebnici znovu, např. na str. 47. V první lekci dále pokračují na další straně, kde se objevuje muž, žena, kluk, holka, dítě a celá rodina. Zobrazené piktogramy by měly být jednoznačné, aby studenti na této úrovni dokázali okamžitě poznat, o co se jedná a vzpomenout si na slovíčko v (pro ně) cizím jazyce. Všechny piktogramy plní motivační funkci, kterou doplňuje sémantizace jednotlivých slov, funkci reprezentující a kognitivně-regulační.

Piktogramy z první lekce se objeví znovu i v páté lekci na str. 137, kde se pomocí nich student seznamuje s rozdílem mezi gramatikou spojenou s otázkami „Kde je to?“ a „Kam mám jít?“. Stránka v učebnici o orientaci ve městě je rozdělena do dvou hlavních částí. V první části stránky je uvedena otázka "Kde je to?" a poté jsou uvedeny dvě možné odpovědi: „Je to daleko“ a „Je to blízko/kousek“. K těmto větám jsou připojena slovíčka „nahore“, „dole“, „napravo“, „nalevo“, „uprostřed“, které jsou graficky rozděleny tak, aby jednotlivé slovo bylo na svém místě v pomyslném kruhu. Vše je vsazeno do světle oranžového boxu, ve kterém se nachází i ikona domu, který reprezentuje pojem „doma“.

Ve druhé části stránky je uvedena otázka „Jak/kudy se tam dostanu? Kam mám jít?“ a poté jsou uvedeny možné odpovědi, které doprovází šipky ukazující směr: „rovně“, „zpátky“ a „nahoru“, „dolů“ reprezentují stejné šipky, rozdílné jsou v tom, že uprostřed se v první zmíněné verzi nachází kolečko, v té druhé pak vodorovná čára. Následují „doprava“ a „doleva“ doprovázené šipkami a konečně i ikona domu reprezentující pojem „domů“ a piktogram dveří, který znázorňuje pojmy „tam“ a „sem“. Šipky i piktogramy se snaží pomoci studentům pochopit vcelku těžkou gramatiku. Jde tedy o reprezentující grafické vizuální prostředky, které motivují studenty.

V páté lekci se nachází i mapy, které spadají pod kartografické vizuální prostředky. Jde o již zmíněnou mapu pražského centra, jež je jednoznačným vizuálním prostředkem a plní funkci poznávací, reprezentující, organizující, afektivně-motivační a slouží k oživení výuky, k motivaci studentů a primárně k přenosu informací o našem hlavním městě. Dalším vizuálním prostředkem, který můžeme považovat za kartografický, je minimalistická mapka, která obsahuje jen 13 šedých čtyřúhelníků, z nichž pouze čtyři nesou názvy míst, které reprezentují (jde o poštu, nádraží, banku a metro). V levé části stojí piktogram mužské postavy reprezentující postavičku, kterou navigujeme na předem určená místa. Mapka by měla motivovat studenty k procvičení si směrů.

S vyjádřením odpovědí na otázku „Jak se máš?“ pomáhají emotikony na str. 20 – dva usmívající se značí slova jako „fantasticky“, „výborně“, „skvěle“ a „super“, jeden usmívající se reprezentuje „dobře“, „prima“, „fajn“ a „docela

dobře“, jeden smutný nahrazuje slovo „špatně“ a dva smutní stojí poté za „hrozně“, „strašně“, „příšerně“ a „mizerně“. Tyto emotikony pomáhají studentům s rozlišením aktuálního emocionálního stavu nebo nálady a přibližují tak nová slovíčka. Plní tedy reprezentující a sémantizující funkci.

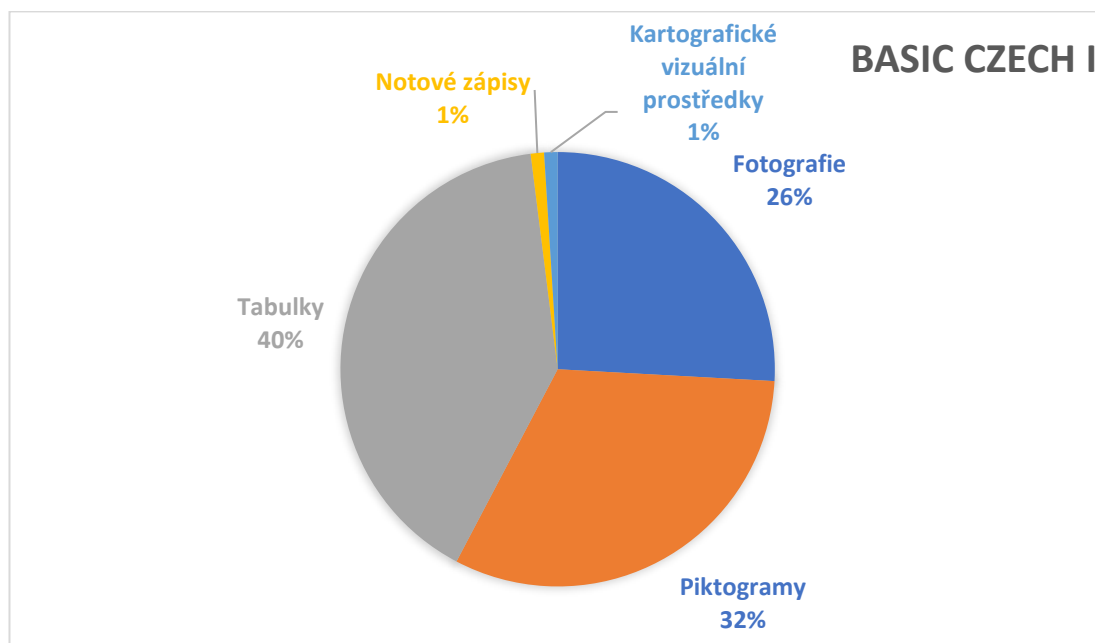
Ve druhé lekci na str. 52 se objevují piktogramy hodin, které pomáhají s pochopením dané problematiky. Na jednotlivých hodinách se vždy objevuje přesný čas, který je poté napsán česky. Piktogramy tedy plní reprezentující a sémantizující funkci.

Jako jedna z mála učebnic obsahuje i písně, které jsou doplněny notami.

3.7.5 Ilustrace

Co se ilustrací týče, učebnice *Basic Czech* absentuje jakékoli autorské ilustrace.

3.7.6 Shrnutí

graf č. 6: Podíl jednotlivých vizuálních prostředků v učebnici Basic Czech I

Basic Czech je učebnice, která se naprosto odlišuje od všech ostatních tím, že využívá velmi málo vizuálních prostředků. Nejčastěji se objevují barevné boxy a tabulky pro rozdělení cvičení. Na grafu je vidět, že zastupují 40 % využitých vizuálních prostředků. Ojediněle se objevují i fotografie, které jsou ale černobílé, kvůli čemuž často ztrácí svoji původní funkci a nereprezentují dané slovíčko tak,

jak by bylo potřebné – např. může být těžké pochopit slovo maso na str. 92 podle uvedené černobílé fotografie apod. Toto nefunkční využití obrazového materiálu je uvedeno v příloze č. 2. Vizualní prostředky jen okrajově předávají informace o realitách, v celé knize jsou pouze dvě, které ukazují prostředí Prahy, české jídlo a tradice pak nejsou zobrazeny žádným vizuálním prostředkem. Časté jsou potom piktogramy, které se snaží přiblížit slovní zásobu, ať už takovou, kterou by student měl znát, nebo tu novou, kterou by si díky nim měl student lépe zapamatovat. Jejich celkový počet je 64. V učebnici se objevuje nepatrné množství kartografických vizuálních prostředků – přesněji jde o mapu centra Prahy a malou vymyšlenou minimalistickou mapu. Ilustrace se v učebnici neobjevují žádné. Celkově lze tvrdit, že učebnice nevyužívá grafické prostředky funkčně.

Celkové využití vizuálií v učebnici se nedá považovat za dostatečné. Učebnice se opírá primárně o tabulky, občasně je doplněna piktogramy či fotografiemi, které jsou ale černobílé, a ne vždy vhodně zvolené, nemůžeme je považovat ani za přitažlivé. Nepředávají navíc žádné informace o české kultuře.

4 ZÁVĚR

Vizuální prostředky jsou velmi důležitou součástí výuky cizích jazyků, převážně pak v učebnicích, které nepoužívají žádný zprostředkující jazyk a pomáhají tak studentům s rychlejším pochopením a s předáním informací. Těmto vizuálním prostředkům se věnovala předložená diplomová práce, přesněji pak v učebnicích češtiny pro cizince.

V teoretické části jsme přiblížili definici učebnic, jejich vývoj hodnocení a funkce. Další kapitoly se zaměřovaly již specificky na učebnice cizích jazyků, pod které spadají právě i učebnice češtiny pro cizince. Pozornost se věnovala převážně vizuálním prostředkům v těchto učebnicích a jejich funkcím. V teoretické části je obsažena i kapitola přibližující realie a to, jak jsou spojené s vizuálními prostředky. Pro terminologii bylo také nutné vymezení češtiny jako cizího jazyka, a zvláště pak jednotlivých jazykových úrovní, přesněji úrovně A1 a A2, které byly jedním z důležitých faktorů při výběru učebnic pro samotnou analýzu.

Praktická část se věnuje analýze jednotlivých učebnic. Přesněji se jedná o *Česky krok za krokem I (Czech Step by Step I)*, *Čeština expres I*, *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka*, *Czech it UP!*, *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2*, *Levou zadní I, čeština jako druhý jazyk a Basic Czech I*. Ve všech učebnicích se objevovaly vizuální prostředky, v některých v menší míře, jako tomu bylo u *Basic Czech I*, v některých jich bylo několikanásobně více, jako v *Česky krok za krokem*.

Nejčastějším využívaným obrazovým prostředkem byla fotografie, která dominovala v učebnicích *Česky krok za krokem*, *Čeština expres I*, *Czech it UP!*. Pro výuku reálií převažovaly ve většině učebnic taktéž fotografie, čímž se potvrdila teze z teoretické části. Pro výuku reálií byly využívány převážně kognitivní přístupy. Pouze u *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka* nedominovala fotografie v rámci předávání informací o reáliích. Všechny využití fotografie byly vždy jednoznačné a plnily nejčastěji funkci reprezentativní a afektivně-motivační. Fotografie jsou často používány v rámci cvičení, aby

pomohly sémantizovat slovní zásobu. V textech pomáhají studentům přiblížit danou situaci.

Ilustrace poté převládaly v učebnicích *Levou zadní I, čeština jako druhý jazyk* a *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2*. Pouze ilustrace se poté objevovali v *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka*. V těchto učebnicích jsou ilustrace primárním vizuálním prostředkem, které plní z největší části funkci reprezentativní. Velká část z nich sémantizuje těžko uchopitelnou slovní zásobu, ať už substantiva či verba.

Ve všech učebnicích se objevovaly i kartografické vizuální prostředky, nejčastěji ve formě map (Prahy, České republiky či Evropy) při výuce směrů či v rámci učiva o reáliích. Tabulky pomáhají s vysvětlením gramatiky, popř. bývají součástí cvičení, plní organizující funkci a funkci koncentrování pozornosti. Pomocné piktogramy mají internacionální charakter – objevují se zde takové, aby je pochopil každý student – nejčastěji jde o mezinárodní znaky pro určení pohlaví. Každá učebnice se drží předem daných barevných schémat, nejčastěji jde o modrou barvu (*Česky krok za krokem I, Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka, Czech it UP!, Čeština pro cizince úroveň A1 a A2, Levou zadní I, čeština jako druhý jazyk*). Další barvou, která je využívána, je oranžová. Ta se objevuje v učebnici *Basic Czech I* a *Čeština expres I*. Učebnice využívají barvy i pro zjednodušení genderu v češtině – jednotlivé gendery jsou reprezentovány jednou barvou, nejčastěji jde o modrou barvu pro maskulinum, červenou pro femininum a zelenou pro neutrum. Tuto pomůcku při předávání informací používají učebnice *Česky krok za krokem I, Čeština expres I, Levou zadní I, čeština jako druhý jazyk*.

V učebnicích se jen ojediněle objevují vizuálie, které by plnily čistě dekorativní a estetickou funkci. Nejčastěji se takové prvky objevují v *Czech it UP!*, kde tyto funkce plní převážně abstraktní kresby, které doplňují celkový vzhled učebnice. Jen ojediněle se zde objevují takové fotografie.

Vizuálie jsou ve všech učebnicích smysluplné. Dostatečné množství vizuálního materiálu se objevuje ve všech učebnicích, až na *Basic Czech I*. Učebnice *Basic Czech I* a *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2* neobsahují barevné

fotografie a ilustrace, což může omezovat přitažlivost pro studenty a může mít vliv na jejich přijetí, nebo dokonce pochopení.

5 ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Mgr. Brožová Eliška

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Obrazová složka učebnic ČJC jako nosič jazykových a kulturních informací

Jméno vedoucího diplomové práce: Mgr. Darina Hradilová, Ph.D.

Počet znaků: 119 706

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 25

Klíčová slova: čeština pro cizince, čeština jako druhý jazyk, učebnice, hodnocení, obrazová složka, vizuální prostředky

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na učebnice češtiny jako cizího jazyka, které se stále více rozvíjí. Cílem je rozebrání obrázkové složky těchto učebnic, ale v teoretické části se objevuje i jejich obecná charakteristika, historie a grafická úprava. Práce porovnává obrázky v učebnicích pro začátečníky, přesněji se zaměřuje na tyto: *Česky krok za krokem (Czech Step By Step) 1* od Lídy Holé, *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2* od Kateřiny Vodičkové, Marie Boccou-Kestřánkové, Dagmar Štěpánkové a Jitky Veroňkové, *Čeština expres 1* také od Lídy Holé, *Levou zadní I Čeština jako druhý jazyk*, kterou připravila Meta, *Czech it UP!*, Terezy Švarcové a Jankuba Wenzela, *Basic Czech I* od Any Adamovičové a Dariny Ivanovové a *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka* od Jitky Cvejnové.

6 RESUMÉ

The thesis focuses on the analysis of Czech as a foreign language textbooks with regard to their graphic design, especially the use of pictures/illustrations as a carrier of linguistic and cultural information.

The theoretical part of the thesis focuses on the description of the structure of textbooks, on the criteria for evaluating textbooks and on the functions that visual elements can represent in textbooks. On the linguistic and didactic level, the thesis focuses on the function of visual stimuli in the learning process, in the conveyance of linguistic information and in the development of communication skills.

The textbooks for analysis were selected according to the level and year of publication. This analysis of the textbooks focuses on how the graphic elements are used to convey linguistic information (diagrams explaining linguistic phenomena, pictures explaining lexis, communicative situations, etc.); in the development of communicative skills (representation of communicative situations, stimulus for spoken and written production); to convey cultural information and develop socio-cultural competence; as part of the orientation apparatus; and for the visual attractiveness of the learning material.

The analysis took into account factors such as the learners' level of proficiency, mother tongue, age, etc. The following textbooks for beginners were selected: *Česky krok za krokem (Czech Step By Step) 1* by Lída Holá, *Čeština expres 1* also by Lída Holá, *Čeština pro cizince úroveň A1 a A2* by Kateřina Vodičková, Marie Boccou-Kestránková, Dagmar Štěpánková and Jitka Veroňková, *Levou zadní I Čeština jako druhý jazyk* prepared by Meta, *Czech it UP!* Terezy Švarcové a Jakuba Wenzela, *Basic Czech I* by Ana Adamovičová and Darina Ivanovová and *Česky, prosím I Učebnice češtiny jako cizího i druhého jazyka* by Jitka Cvejnová.

The results were summarised in graphs showing the representation of each visual element. In the end, there is an overall summary of the findings – most of the selected textbooks (except one) contain a sufficient amount of material and its use is always meaningful.

7 POUŽITÁ LITERATURA

Primární

ADAMOVIČ, Ana a IVANOVOVÁ, Darina. *Basic Czech I*. 3rd edition. Prague: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2334-4.

BOCCOU KESTŘÁNKOVÁ, Marie; ŠTĚPÁNKOVÁ, Dagmar a VODIČKOVÁ, Kateřina. *Čeština pro cizince: úroveň A1 a A2*. 2., aktualizované vydání. Brno: Edika, 2020. ISBN 978-80-266-1548-4.

CVEJNOVÁ, Jitka. *Česky, prosím I*. Druhé vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4359-5.

HOLÁ, Lída a BOŘILOVÁ, Pavla. *Čeština expres 1: A1/1*. 2., opravené vydání. Praha: Akropolis, 2015. ISBN 978-80-87481-96-7.

HOLÁ, Lída. *Česky krok za krokem 1*. Praha: Akropolis, 2016. ISBN 978-80-7470-129-0.

ŠVARCOVÁ, Tereza a WENZEL, Jakub. *Czech it up! 1: čeština pro cizince : úroveň A1 = Czech for foreigners : level A1*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. ISBN 978-80-244-5772-7.

VALIŠOVÁ, Pavlína; CEGRÍ FIÉRREZ, Kateřina; PALDUSOVÁ, Michaela a ŠUSTROVÁ, Nela, TITĚROVÁ, Kristýna (ed.). *Levou zadní I.: čeština jako druhý jazyk*. 2. vydání. Praha: Meta, o.p.s. - Společnost pro příležitosti mladých migrantů, 2021-. ISBN 978-80-88171-29-4.

Sekundární

BALLSTAEDT, Steffen Peter. *Wissensvermittlung. Die Gestaltung von Lernmaterial*. Weinheim: Beltz, Psychologie Verl.-Union, 1997. ISBN 3-621-27381-6.

ČÁP, Jan a MAREŠ, Jiří. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.

HENDRICH, Josef. *Didaktika cizích jazyků: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů*. Učebnice pro vysoké školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988.

JELÍNEK, Stanislav. K funkční charakteristice učebnic cizích jazyků. *Cizí jazyky*. 1994/1995(38), str. 83-87.

MACEK, Zdeněk. Obraz jako didaktický prostředek. *Pedagogika*. 1984, roč. 34, č. 4, str. 453-469.

MAŇÁK, Josef a ŠVEC, Vlastimil. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.

MAŇÁK, Josef. Učebnice jako kurikulární projekt. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

MIKK, Jaan, Učebnice: Budoucnost národa, in MAŇÁK, Josef a KNECHT, Petr (ed.). *Hodnocení učebnic. Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-148-5.

PEŠKOVÁ, Karolína. *Vizuální prostředky pro výuku reálií v učebnicích němčiny*. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. ISBN 978-80-210-6149-1.

PRŮCHA, Jan. *Interkulturní komunikace*. Psyché. Praha: Grada, 2010, str. 13. ISBN 978-80-247-3069-1.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Šesté, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1228-7.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-502-2.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.

PURM, Radko. K teorii učebnice cizího jazyka. *Cizí jazyky*. 1997, roč. 40, č. 7/8, str. 111-113.

REFERENČNÍ ÚROVNĚ PRO ČEŠTINU JAKO CIZÍ JAZYK. Online. MŠMT. 2013–2023. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/referencni-urovne-pro-cestinu-jako-cizi-jazyk>. [cit. 2022-03-19].

SCHVALOVACÍ DOLOŽKY UČEBNIC. Online. MŠMT. 2021. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic>. [cit. 2022-03-09].

SIKOROVÁ, Zuzana. *Návrh seznamu hodnotících kritérií pro učebnice základních a středních škol*. In *Hodnocení učebnic*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

ZUJEV, Dmitrij Dmitrijevič. *Škol'nyj učebnik*. Moskva: Pedagogika, 1983.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1 Ukázka funkčního užití fotografií v učebnici *Česky krok za krokem 1*.

LEKCE 2

Kde je to?

- ▶ Kde je to?
- ▶ Vlevo, vpravo, nahoře, dole
- ▶ Píšeme e-mail
- ▶ Číslo 10-1000
- ▶ Slovní banka: Lokality

▶ 1. Řekněte, jaká města v České republice znáte. Pak se ptejte a ukazujte na mapě.

Například: Kde je Brno? – Tady. Kde jsou Karlovy Vary? – Tam.

▶ 2. CD1: 14 Jaké lokality znáte? Poslouchejte a opakujte. Pak doplňte k fotografiím.

supermarket | hotel | nádraží | restaurace | kino | škola | náměstí | nemocnice | letiště | zastávka, stanice | divadlo | obchod

			
1. nádraží	2.	3.	4.
			
5.	6.	7.	8.
			
9.	10.	11.	12.

PAMATUJTE SI:
tady here
tam there

3

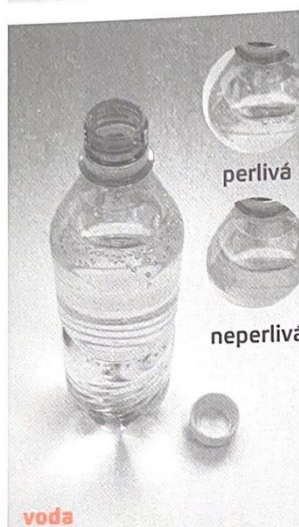
POTRAVINY FOOD

chléb / chleba

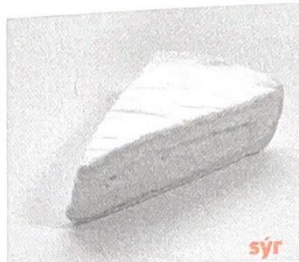
rohlík

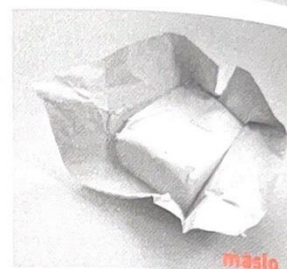
voda

perlivá

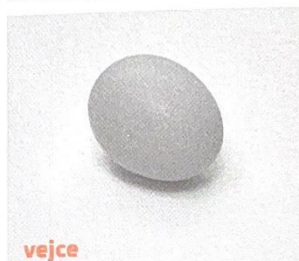
neperlivá

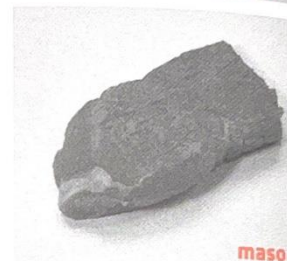
sýr

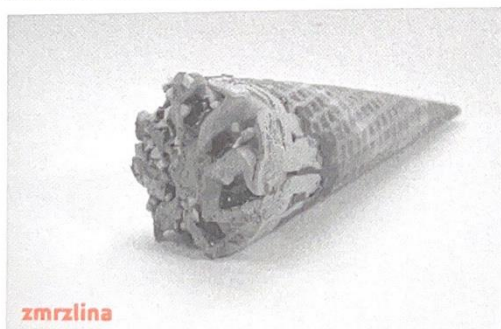
maslo

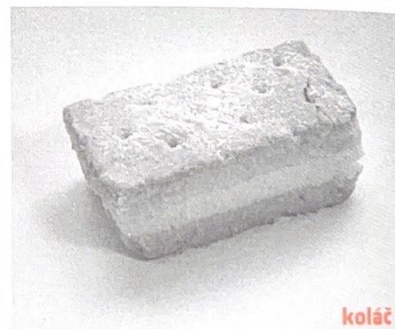
vejce

maso

zmrzlina

koláč

sušenka

dort

čokoláda